

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่อง “กระบวนการฝึกอบรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ศึกษากรณี เครือข่ายกลไกกรรมธรรมชาติ” มุ่งศึกษาเพื่อศึกษากระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกลไกกรรมธรรมชาติและผลจากการฝึกอบรมคือคุณภาพชีวิตของผู้ที่ผ่านการฝึกอบรม เพื่อให้ทราบว่าศูนย์ฝึกอบรมมีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการบวนการฝึกอบรมอย่างไร และติดตามผลการฝึกอบรม ได้แก่ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการพึ่งพาตนเองและการนำความรู้จากหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง เพื่อให้ทราบว่ากระบวนการฝึกอบรมนี้สามารถพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ได้มากน้อยเพียงใด เพื่อนำผลจากงานวิจัยไปปรับปรุงพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับผู้เข้ารับการฝึกอบรมต่อไป

โดยประชากรที่ใช้ในการศึกษาเป็นกลุ่มเกษตรกรผู้เข้ารับการอบรมในศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่งของเครือข่ายกลไกกรรมธรรมชาติ ในช่วงเวลา 1 เดือน จำนวน 500 คน ดำเนินการเก็บข้อมูลแบบสหวิธีการ (Multiple Methodology) ซึ่งอาศัยแบบสอบถามปลายเปิด แบบสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างผู้เข้ารับการฝึกอบรมและวิทยากรผู้รับผิดชอบการฝึกอบรม โดยใช้แบบสอบถามปลายเปิด 3 ชุด ได้แก่ ชุดที่ 1 เป็นการเก็บข้อมูลคุณลักษณะส่วนบุคคลและความคาดหวังจากการฝึกอบรม ชุดที่ 2 เป็นการประเมินผลการฝึกอบรมและทดสอบความรู้ความเข้าใจแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งแบบสอบถามทั้งชุดที่ 1 และ ชุดที่ 2 นั้นเก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่ใช้กับผู้เข้ารับการฝึกอบรมจากศูนย์กลไกกรรมธรรมชาติมาเบื้องต้นจำนวน 51 คน ศูนย์กลไกกรรมธรรมชาติไปงแรดจำนวน 58 คน และศูนย์กลไกกรรมธรรมชาติเพลินจำนวน 80 คน และชุดที่ 3 เป็นการประเมินผลการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมและสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับพัฒนาคุณภาพชีวิตหลังจากการฝึกอบรมเสร็จสิ้นแล้วไม่น้อยกว่า 1 เดือน โดยการเก็บข้อมูลผู้เข้ารับการฝึกอบรมจากศูนย์กลไกกรรมธรรมชาติมาเบื้องต้นจำนวน 18 คน ศูนย์กลไกกรรมธรรมชาติไปงแรดจำนวน 21 คน และศูนย์กลไกกรรมธรรมชาติเพลินจำนวน 42 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าคะแนน ข้อมูลเชิงคุณภาพ ความคิดเห็น ความพึงพอใจ ความต้องการตามระดับมาตราวัด Likert Scale ค่าสถิติไค-สแควร์ และค่าสถิติ t Dependent Test นำมาทดสอบสมมุติฐานเพื่อตอบคำถามงานวิจัย

สรุปผลการวิจัยตามปัญหาการวิจัย มีดังนี้

ผู้เข้ารับการอบรมมีคุณลักษณะอะไรบ้างที่แตกต่างกันและมีความคาดหวังที่จะได้รับความรู้จากการฝึกอบรม สรุปผลการวิจัย พบว่า คุณลักษณะที่แตกต่างของผู้เข้าอบรมได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และประสบการณ์การเข้ารับการฝึกอบรม คุณลักษณะเหล่านี้ส่งผลต่อการจัดกระบวนการฝึกอบรมเพื่อให้เข้าใจถึงความต้องการและความคาดหวังของผู้เข้ารับการอบรมซึ่งส่งผลไปสู่แรงจูงใจในการเข้ารับการฝึกอบรมและนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนการฝึกอบรมให้มีความเหมาะสมต่อไปโดยจำแนกความคาดหวังจากการฝึกอบรมของผู้เข้าอบรมในครั้งนี้เพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้ ดังนี้คือ เพื่อนำความรู้ไปพัฒนาตนเอง เพิ่มพูนประสบการณ์ให้มากขึ้นซึ่งเกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่และงานที่รับผิดชอบนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันลดรายจ่าย ลดต้นทุน และพัฒนาเสริมสร้างอาชีพตนเอง มีความคาดหวังที่จะได้รับความรู้เกี่ยวกับด้านเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ การทำผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริและเรียนรู้วิถีชีวิตการพึ่งพาตนเอง

กระบวนการจัดฝึกอบรม หลักสูตร “การพัฒนาศักยภาพสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง” ของศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่ง มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนซึ่งมีการกำหนดมาตรฐานและข้อปฏิบัติร่วมกันในรูปแบบของกระบวนการฝึกอบรม แต่เมื่อนำไปปฏิบัติจริงแล้วนำไปสู่กระบวนการที่แตกต่างกันและผลจากการฝึกอบรมก็แตกต่างกัน ลักษณะของกระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติมีหัวใจสำคัญในการจัดการฝึกอบรม 6 องค์ประกอบ คือ หลักสูตร ครู/วิทยากร วิธีสอน เครื่องมือ สภาพแวดล้อม และเงื่อนไข ซึ่งมีทั้งความเหมือนและต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและภูมิสังคมของศูนย์ฝึกอบรมแต่ละแห่ง เมื่อสรุปผลการวิจัยจากแบบประเมินผลการฝึกอบรมเปรียบเทียบ ระหว่าง 3 ศูนย์ ฝึกอบรม พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมจากศูนย์ฝึกอบรมที่ต่างกันมีความพึงพอใจต่อการจัดฝึกอบรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่ากระบวนการฝึกอบรมของศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่งมีความแตกต่างกันส่งผลให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความพึงพอใจต่อการจัดอบรมแตกต่างกันด้วย ซึ่งอาจมีปัจจัยอื่นร่วมด้วย เช่น ศูนย์ฝึกอบรมที่ต่างกันทางภูมิสังคม กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าอบรมที่ต่างกันคุณลักษณะของแต่ละบุคคลที่มีความแตกต่างกันด้วย รวมถึงลักษณะของกระบวนการฝึกอบรมที่ต่างกัน

กระบวนการฝึกอบรมของศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่งนี้ ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมพึ่งพาตนเองได้ พบว่า ก่อนฝึกอบรมและหลังฝึกอบรมผู้เข้าอบรมมีความรู้ความเข้าใจและวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อีกทั้งมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ระหว่างศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่ง เมื่อเปรียบเทียบผลการวิจัยตามตารางที่ 4-41 - 4-42 สรุปได้ว่า

หลังการฝึกอบรมผู้เข้าอบรมมีระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตดีขึ้นมากทั้ง 3 ศูนย์ฝึกอบรม ศูนย์ที่มีระดับความรู้ความเข้าใจมากที่สุดคือ ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง จึงอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการฝึกอบรมของศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้องสามารถเปลี่ยนแปลงแนวคิดของผู้เข้าอบรมให้มีความรู้ความเข้าใจได้มากที่สุด จึงควรศึกษาต่อไปว่ามีกระบวนการฝึกอบรมที่แตกต่างไปจากศูนย์อื่นอย่างไรเพื่อนำไปพัฒนาหลักสูตรต่อไป

จากการวิเคราะห์ข้อมูลดังตารางที่ 4-43 – 4-45 เมื่อนำข้อมูลจากศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่งมาเปรียบเทียบกันหลังจากฝึกอบรมแล้ว พบว่า ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมแล้วมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตร “การกิจกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง” เพิ่มขึ้นจากศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่ง ซึ่งศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้องบรรลุผลสำเร็จในการปรับเปลี่ยนแนวคิดของผู้เข้าอบรมได้มากที่สุด และจากผลการทดสอบคะแนนความรู้ความเข้าใจของผู้เข้าอบรมหลังจากผ่านการอบรม พบว่า ความรู้ความเข้าใจด้านกิจกรรมธรรมชาติ ได้แก่ การใส่ปุ๋ยเคมีเป็นการเพิ่มธาตุอาหารที่จำเป็นให้พืชเติบโตได้ดี เกษตรกรควรใส่ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยอินทรีย์ การปลูกไม้โตเร็วเพียงชนิดเดียวดีกว่าการใช้ยาฆ่าแมลงและสารกำจัดวัชพืช คำถามเหล่านี้ยังมีความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องเป็นส่วนมาก และด้านเศรษฐกิจพอเพียงก็ยังมีบางข้อที่ยังไม่ชัดเจน ผลจากการวิจัยในครั้งนี้สามารถนำไปพิจารณาเนื้อหาของหลักสูตรให้มีความชัดเจน ถูกต้อง และเข้าใจตรงกันทั้ง 3 ศูนย์ฝึกอบรมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรที่เหมาะสมต่อไป

ส่วนความรู้จากหลักสูตรที่ผู้เข้าอบรมนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ได้แก่ ด้านกิจกรรมธรรมชาติ การทำปุ๋ยชีวภาพ การฟื้นฟูดิน การปลูกป่า 5 ระดับ การปลูกป่า 3 อย่างเพื่อประโยชน์ 4 อย่าง การทำผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน เช่น สบู่ แชมพู น้ำยาเอนกประสงค์ น้ำมันมะพร้าวบริสุทธิ์ การเพาะถั่วงอก การเผาถ่านและผลิตน้ำส้มควันไม้ นอกเหนือจากความรู้ที่ได้รับแล้วยังเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทิศทางที่ดีขึ้น เช่น การคิดพึ่งตนเอง กลับมาสู่วิถีชีวิตที่เป็นพื้นฐานพออยู่ พอกิน พอใช้ การรู้จักให้ เอื้อเฟื้อแบ่งปัน การรู้จักออมและเก็บรักษาสะสมไว้ใช้ยามจำเป็น ลดการใช้สารเคมีที่ทำลายสิ่งแวดล้อม เกิดการร่วมมือกันพัฒนาท้องถิ่นให้ก้าวหน้าต่อไป

สรุปผลจากตารางที่ 4-46 – 4-48 เปรียบเทียบก่อนการฝึกอบรมและหลังการฝึกอบรมเกี่ยวกับวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า วิถีชีวิตของผู้เข้ารับการฝึกอบรมส่วนใหญ่มีพฤติกรรมก่อนการฝึกอบรมคือ ทำเป็นบางครั้งและไม่เคยทำ เมื่อผ่านการฝึกอบรมไปแล้วระยะเวลาไม่น้อยกว่า 1 เดือน มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในระดับที่ดีขึ้นคือ ทำเป็นประจำและทำเป็นบางครั้ง ซึ่งระดับการพัฒนาพฤติกรรมของทั้ง 3 ศูนย์มีความใกล้เคียงกัน สรุปได้ว่า วิถีชีวิต

ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่นำไปปฏิบัตินั้นมีแนวความคิดและพฤติกรรมไปในทิศทางเดียวกัน และสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นได้จากกระบวนการฝึกอบรม

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ผ่านการฝึกอบรมที่มีการนำความรู้จากหลักสูตรไปใช้แล้ว ระยะเวลาไม่น้อยกว่า 1 เดือน สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ ซึ่งการวิจัยนี้ศึกษาคุณภาพชีวิต 4 ด้าน โดยมีการนำความรู้และประสบการณ์จากการฝึกอบรมไปใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ ได้ ดังนี้ คือ คุณภาพชีวิตด้านจิตใจช่วยพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมและมีปัญญา คุณภาพชีวิตด้านร่างกายช่วยให้ได้เรียนรู้ถึงวิธีการดูแลสุขภาพตนเอง ด้วยการบริโภคอาหารที่สะอาดปราศจากสารเคมีมีประโยชน์และออกกำลังกาย คุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจช่วยสร้างนิสัยที่ดีในการดำเนินชีวิตด้วยการประหยัด อดออม เก็บสะสมไว้ใช้ยามจำเป็น ลดรายจ่ายในการดำรงชีวิตได้ คุณภาพชีวิตด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมช่วยให้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติช่วยกันอนุรักษ์ และฟื้นฟูธรรมชาติที่ดีให้กลับคืนมา การวิเคราะห์ผลโดยภาพรวมของคุณภาพชีวิตทั้ง 4 ด้าน พบว่า ผู้ผ่านการฝึกอบรมที่นำความรู้จากหลักสูตรไปใช้แล้วสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ดีขึ้น แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และมีความแตกต่างกันระหว่างผู้เข้ารับการฝึกอบรมจาก ศูนย์ทั้ง 3 แห่ง จากการเปรียบเทียบการประเมินผลคุณภาพชีวิตหลังการฝึกอบรมของศูนย์ฝึกอบรม ทั้ง 3 แห่ง สรุปได้ว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมจากศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่งส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าคุณภาพชีวิตในระดับมาก ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากกระบวนการฝึกอบรมและอาจเกิดจากประสบการณ์ที่สะสมมาในชีวิตของผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นต้นทุนเดิม

สรุปผลการวิจัยในครั้งนี้ได้นำไปสร้างหลักสูตรที่เหมาะสมกับกระบวนการฝึกอบรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมสามารถนำความรู้ไปพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ จากความคิดเห็นในการปรับปรุงหลักสูตรของกลุ่มตัวอย่างผู้เข้ารับการฝึกอบรม สรุปได้ว่า หลักสูตร“การพัฒนากิจกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง” มีความเหมาะสมต่อการจัดฝึกอบรมในระดับมากที่สุด นั่นคือ หลักสูตรที่จัดขึ้นนี้มีความเหมาะสมกับสภาพปัญหา ความต้องการ และความคาดหวังของกลุ่มเป้าหมายแล้ว นอกจากนี้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมยังให้คำแนะนำว่า ควรมีการจัดฝึกอบรมเช่นนี้ต่อไปอย่างต่อเนื่องและขยายไปสู่เกษตรกรในจังหวัดอื่น ๆ และจัดอบรมให้แก่หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้มีความเข้าใจเช่นเดียวกัน ด้านความคิดเห็นของวิทยากรและผู้รับผิดชอบการฝึกอบรม สรุปได้ว่า หลักสูตรนี้ควรมีการปรับปรุงประยุกต์ใช้ได้ตามสภาพภูมิสังคมที่แตกต่างกันไปให้สอดคล้องกับบริบทของศูนย์ฝึกอบรมแต่ละแห่งได้นำไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด และพัฒนาให้รู้เท่าทันต่อสถานการณ์ปัจจุบันอยู่เสมอโดยยึดหลักกระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน กำหนดมาตรฐานรูปแบบของกระบวนการฝึกอบรมร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายเดียวกันเป็นสำคัญ

อภิปรายผล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ และเทียบกับความคิดเห็นเชิงทฤษฎีและงานวิจัยที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 พอเป็นสังเขป ดังนี้

การศึกษากระบวนการฝึกอบรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตศึกษากรณี เครือข่ายกลไกกรรมธรรมชาติ โดยกำหนดขอบเขตกลุ่มตัวอย่างที่สนใจในงานวิจัยนี้ 3 ศูนย์ฝึกอบรม ได้แก่ ศูนย์กลไกกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง จ.ชลบุรี, ศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ จ.นครนายก และ ศูนย์กลไกกรรมธรรมชาติโป่งแรด จ.จันทบุรี ซึ่งศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่งมีความแตกต่างกันทางด้านภูมิสังคมและมีเอกลักษณ์เฉพาะที่ต่างกัน แต่มีแนวความคิดและการถ่ายทอดความรู้ด้านกลไกกรรมธรรมชาติและดำเนินรอยตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภายใต้เครือข่ายกลไกกรรมธรรมชาติเช่นเดียวกัน งานวิจัยนี้จัดทำขึ้นเพื่อให้ทราบถึงกระบวนการฝึกอบรมที่แตกต่างและรูปแบบการดำเนินงานของแต่ละศูนย์เพื่อนำมาศึกษาและปรับเปลี่ยนให้เป็นกระบวนการที่เหมาะสม โดยศึกษากระบวนการฝึกอบรมในหลักสูตร “การพัฒนากลไกกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นหลักสูตรที่เน้นการปรับเปลี่ยนวิธีคิด และการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเครือข่ายกลไกกรรมธรรมชาติได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาคนเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สอดคล้องกับ (องค์การพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งสหประชาชาติ, 2550) โดยกล่าวไว้ว่า หลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องการพัฒนาคน เป็นเรื่องการพัฒนามนุษย์ เมื่อในวโรกาสที่นายโคฟี อันนัน เลขาธิการองค์การสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อม กราบบังคมทูลถวายรางวัลเกียรติยศ “รางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์” เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2549 เป็นครั้งแรกที่ องค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) ได้มีรางวัลนี้ขึ้นมา แล้วก็ครั้งแรกที่ได้มีการมอบให้กับบุคคลในโลกก็คือ ถวายแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงยังทำให้เชื่อมั่นได้ว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นแนวคิดที่มีคุณค่ายิ่งต่อผู้คนทุกหนแห่ง แม้ในต่างประเทศ การจัดฝึกอบรมในครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณโดยธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เพื่อมุ่งเน้นให้เกษตรกรได้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต และพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพจนสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

การวิจัยในครั้งนี้ศึกษากระบวนการฝึกอบรมไปจนถึงการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตและวิเคราะห์ประเมินผลสิ่งที่ได้รับจากการฝึกอบรมว่าสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างไร จึงมีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายขั้นตอน เริ่มจากศึกษาถึงความคาดหวังของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่จะนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ โดยตั้งสมมติฐานขึ้น พบว่าผู้เข้าอบรมที่มีคุณลักษณะแตกต่างกัน

คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ สถานภาพ รายได้ และการผ่านประสบการณ์การฝึกอบรมที่ต่างกัน มีความคาดหวังที่จะได้รับความรู้จากการฝึกอบรมแตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ ตามแนวคิดของโนสส์ (Knowles, 1975) กล่าวไว้ว่า ผู้ใหญ่จะถูกชักจูงให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีถ้าหากตรงกับความต้องการและความสนใจในประสบการณ์ที่ผ่านมา และควรยึดถือสถานการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเป็นหลักสำคัญ และความแตกต่างระหว่างบุคคลจะนั้นต้องจัดเตรียมการอย่างดีพอ เช่น รูปแบบของการเรียนการสอน เวลาที่สอน สถานที่สอน เครื่องมือ และที่สำคัญคือความสามารถในการเรียนรู้ที่น้อยเป็นไปตามความสามารถของแต่ละคน

จากผลการวิจัย ทำให้พบว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่มีความคาดหวังจากการฝึกอบรมแตกต่างกันไปหรือความต้องการจากการเรียนรู้ต่างกันโดยจำแนกความคาดหวังจากการฝึกอบรมในครั้งนี้เพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ เพื่อนำความรู้ไปพัฒนาตนเอง เพิ่มพูนประสบการณ์ให้มากขึ้นซึ่งเกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่และงานที่รับผิดชอบ เพื่มนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ลดรายจ่าย ลดต้นทุน และเพื่อนำความรู้ไปพัฒนาเสริมสร้างอาชีพ ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีความต้องการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดของเปาโล แฟร์ (Freire, 1970) กล่าวว่าผู้เรียนวัยผู้ใหญ่อาจจะมีเหตุจูงใจในการเรียนสิ่งใด ๆ ด้วยเหตุผลมากมาย เช่น เพื่อการเปลี่ยนแปลงอาชีพ เพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน หรืออาจจะเรียนรู้เพื่อค้นหาความรู้ใหม่ ๆ ดังนั้น ในการฝึกอบรมจึงต้องให้ความสนใจเกี่ยวกับแรงจูงใจในการเรียนรู้ เพราะจะช่วยทำให้กิจกรรมการฝึกอบรมนั้นประสบความสำเร็จด้วยดี หรืออาจจะส่งผลทำให้การฝึกอบรมบางโครงการล้มเหลว

ศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่งของเครือข่ายกลไกกรมธรรมชาติ ได้สนองตอบความคาดหวังหรือความต้องการของผู้เข้ารับการฝึกอบรมโดยมีวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมเพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรมีความรู้และความเข้าใจในแนวทางพระราชดำรัส “ทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียง” สามารถทำการเกษตรแบบยั่งยืน และดำรงชีวิตอยู่แบบพออยู่พอกินบนวิถีความพอเพียง ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น การอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้ แหล่งน้ำธรรมชาติ ฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับธรรมชาติและรักษาระบบนิเวศให้ดีขึ้น จึงจะส่งผลให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเศรษฐกิจของประเทศดีขึ้นตามต่อไปเป็นลำดับ และผลที่คาดว่าจะได้รับคือเกษตรกรและประชาชนมีความรู้และความเข้าใจในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ สอดคล้องกับคำกล่าวของวิวัฒน์ ศัลยกำธร (2552) ที่ว่า ถ้าเราจะทำเศรษฐกิจพอเพียงจะเริ่มจากการทำพื้นฐานให้มั่นคง ทำให้คนทั้งประเทศ พออยู่ พอกิน พอใช้ ไม่อดอยากเสียก่อน แล้วค่อยสร้าง ค่อยเสริม “ให้เจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับขึ้นไป” แล้วค่อยค้าขายเงินขนทองกลับเข้ามาสร้างความมั่นคงของประเทศโดยไม่เบียดเบียนชาวโลก

และธรรมชาติ การจะทำได้ เราต้องรู้จัก “พึ่งตนเอง” แล้วก็ต้องรู้จักคำว่า “พอ” และสอดคล้องกับคำกล่าวของสุเมธ ตันติเวชกุล (2549, หน้า 22-23) ที่สรุปไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงสามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self-sufficiency) อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ซึ่งต้องสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือให้ตนเองสามารถอยู่ได้อย่างพอกินพอใช้ มิได้มุ่งหวังที่จะสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้เจริญอย่างรวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว

โดยกระบวนการฝึกอบรมในงานวิจัยนี้ มีความสอดคล้องกับ ทฤษฎีแรงงูใจของ มาสโลว์ (สวัณน์ วัฒนวงศ์, 2542) กล่าวว่า การจัดการฝึกอบรมก็ต้องให้ผู้เข้ารับการอบรมได้รับประทานอาหาร(ไม่หิว) มีความปลอดภัยในสถานที่พักมีการยอมรับในกลุ่มสมาชิก หลังจากนั้นจึงดำเนินการด้านการฝึกอบรมเพื่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนางานอื่น ๆ ต่อไป เช่น วิทยากรควรหาหนทางให้ผู้เข้าฝึกอบรมเกิดความรู้สึกได้รับการยอมรับโดยการชักจูงให้เขามีส่วนช่วยเหลือในการอภิปรายกลุ่ม หรือร่วมสาธิตกิจกรรมที่มีความถนัด การเข้าร่วมเป็นสมาชิกทำงานกลุ่มเมื่อผู้เข้าร่วมการอบรมคนใดมาช่วยเหลือกิจกรรมแล้ว วิทยากรควรให้การยกย่อง ชมเชยต่อหน้าสมาชิกทุก ๆ คน ผู้เข้ารับการฝึกอบรมส่วนมากเป็นคนมีวุฒิภาวะทางอารมณ์แล้วจึงมีระดับแรงงูใจอยู่ในขั้นสูง ถ้าเกิดปัญหาในการฝึกอบรม เขาจะเกิดการท้อถอยและระดับแรงงูใจจะลดต่ำลงทันที เช่น ถ้าเขาเกิดความรู้สึกว่า วิทยากรไม่ให้เกียรติหรือข่มขู่ บังคับแล้ว เขาจะเกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัย และไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควร ดังนั้น วิทยากรจึงพึงระมัดระวังในสิ่งที่อ่อนไหวเหล่านี้ จะต้องพยายามส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เข้าอบรมมีความพึงพอใจกิจกรรมต่าง ๆ และพัฒนาให้เกิดแรงงูใจในระดับที่สูงขึ้นต่อไป โดยศูนย์ฝึกอบรมแต่ละแห่งจะมีการสังเกตกลุ่มดูบรรยากาศของการฝึกอบรม และประเมินผลความพึงพอใจของผู้เข้าอบรมเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการเพื่อนำไปปรับปรุงให้ดีขึ้นต่อไป

ลักษณะกระบวนการฝึกอบรมของศูนย์ศึกษาศิลปกรรมธรรมชาติ ทั้ง 3 แห่ง จากตารางที่ 4-25 สรุปได้ว่า กระบวนการฝึกอบรมนี้บรรลุผลสำเร็จในการปรับเปลี่ยนแนวคิดของผู้เข้าอบรมในหลักสูตรเดียวกัน เนื่องมาจากศูนย์ศึกษาศิลปกรรมธรรมชาติ ทั้ง 3 แห่งมีกระบวนการที่ส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นการช่วยให้การฝึกอบรมประสบความสำเร็จได้ด้วยดี โดยปัจจัยที่ส่งเสริมการเรียนรู้มีส่วนสัมพันธ์สอดคล้องกับหลักการและทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ 10 ประการ กล่าวโดย สวัณน์ วัฒนวงศ์ (2542) อันเป็นแนวทางที่วิทยากรและเจ้าหน้าที่ฝึกอบรมควรคำนึงถึง และแนวคิดหลักในกระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายศึกษาศิลปกรรมธรรมชาติ คือ การน้อมนำพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต่าง ๆ มาเป็นแนวทางในการฝึกอบรมพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2540) สอดคล้องกับเนื้อหาของการฝึกอบรมซึ่งประกอบด้วย

แนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง หลักคิดและหลักการทรงงานต่างๆที่นำไปเป็นแนวทางการในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ และสามารถนำไปแก้ปัญหาวิกฤติในสถานการณ์ต่างๆได้ เช่น การที่ทรงสอนให้รู้จักถักคั้นน้ำลำธาร รักป่า ทรงสอนให้รู้จักคำว่า “ขาดทุนเป็นกำไร” (Our Loss is Our Gain) “รู้รัก สามัคคี” “ระเบิดจากข้างใน” ทรงลงมือปฏิบัติ ทดลองค้นคว้า ด้วยพระองค์เองจนเป็นที่ประจักษ์แจ้งแล้วจึงเผยแพร่ต่อไปเห็นได้จากโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ สร้างต้นแบบของความสำเร็จ เผยแพร่หลักคิดและหลักการปฏิบัติ เช่น การปลูกหญ้าแฝกจะช่วยป้องกันดินพังทลาย และใช้ปุ๋ยธรรมชาติจะช่วยประหยัดและบำรุงดิน การแก้ไขดินเปรี้ยวในภาคใต้สามารถกระทำได้ การตัดไม้ทำลายป่าจะทำให้ฝนแล้ง แสดงถึงพระวิริยะอุตสาหะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทุ่มเทพระสติปัญญา ตรากตรำพระวรกาย เพื่อค้นคว้าหาแนวทางการพัฒนาให้พสกนิกรทั้งหลายมีความร่มเย็นเป็นสุขยั่งยืนนาน นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวงที่ได้พระราชทานแก่ปวงไทยตลอดเวลา 60 ปีที่ผ่านมา จึงกล่าวได้ว่าพระราชกรณียกิจของพระองค์นั้นสมควรอย่างยิ่งที่ทวยราษฎร์จักได้เจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาท ตามที่ทรงแนะนำสั่งสอน อบรมและวางแนวทางไว้

เมื่อวิเคราะห์กระบวนการฝึกอบรมในงานวิจัยนี้พบว่า บรรลุผลสำเร็จในการปรับเปลี่ยนแนวคิดของผู้เข้าอบรมในหลักสูตรเดียวกัน โดยมีผลรวมของคะแนนหลังการฝึกอบรมเพิ่มขึ้นมากกว่าก่อนการอบรมอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ ทั้งนี้เนื่องจากเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติมีความเชื่อว่ากระบวนการฝึกอบรมมีรูปแบบการดำเนินงานและขั้นตอนการปฏิบัติในการที่จะทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม เกิดความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะ หรือความชำนาญ ตลอดจนประสบการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ สอดคล้องกับความหมายของกระบวนการฝึกอบรมที่สำนักงาน ก.พ. (2532, หน้า 1) ได้กล่าวไว้ กระบวนการฝึกอบรมในหลักสูตรนี้ยังส่งเสริมวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้ประชาชนพอมีพอกิน และพึ่งพาตนเองได้ มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน รู้จักเอื้อเฟื้อแบ่งปัน มีผลผลิตเหลือจำหน่าย สร้างเสริมรายได้ให้กับครอบครัว ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทย ทั้งด้านสุขภาพของเกษตรกรผู้ผลิต และประชาชนผู้บริโภคผลผลิตปลอดภัย เกิดการเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งด้วยการพึ่งพาตนเอง และมีหลักที่สำคัญที่สุด คือ การพึ่งตนเองต้องพยายามให้เกษตรกรผลิตสิ่งที่จำเป็นใช้ในพื้นที่ของตนเอง หรือหาสิ่งที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นแทนที่จะต้องซื้อปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ เป็นการลดต้นทุนการผลิต หันมาใช้แนวทางธรรมชาติ เพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน อันเป็นแนวทางแห่งการพัฒนาอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับองค์ประกอบของการพัฒนาคนหลายส่วน ดังพระราชดำรัสที่ว่า “การพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญยิ่งขึ้นไปนั้น ย่อมต้องพัฒนามนุชคนก่อน เพราะถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวมไม่ได้รับ

การพัฒนาแล้ว ส่วนรวมจะเจริญและมั่นคงได้ยากยิ่ง การที่บุคคลจะพัฒนาได้ก็ด้วยปัจจัยประการเดียว คือ การศึกษา การศึกษานั้นแบ่งเป็นสองส่วน คือ การศึกษาวิชาการ (Academic Learning) ส่วนหนึ่ง กับ การอบรมบ่มนิสัย (Spiritual Development) ให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดีใฝ่เจริญ มีปกติละอายชั่วกลัวบาปส่วนหนึ่ง การพัฒนาบุคคลจะต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสองส่วน เพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ไว้ใช้ประกอบการและมีความดีไว้เกื้อหนุนการประพฤติปฏิบัติทุกอย่างให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ควร และอำนวยผลเป็นประโยชน์ที่พึงประสงค์” พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่ผู้นำเยาวชนและเจ้าหน้าที่ ณ สำนักจิตรลดาฯ เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2512 และใช้หลักการพัฒนามนุษย์ในกระบวนการฝึกอบรมครบทั้ง 3 ด้าน สอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546) กล่าวไว้ว่า การพัฒนามนุษย์จะต้องมีการพัฒนาให้ครบทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านพฤติกรรมและวิถีชีวิต ตลอดจนการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นระดับที่ปรากฏตัวของการแก้ปัญหา ด้านจิตใจ เช่น พัฒนาคุณธรรม ความเข้มแข็ง มั่นคงของจิตใจ และสภาพจิตใจที่ดีงาม รวมทั้งความสุข และด้านปัญญา หรือปรีชาญาณ คือ ความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ รวมทั้งแนวความคิด ทักษะ และค่านิยม

วิวัฒน์ ศัลยกำธร (2552) กล่าวไว้ว่า กระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติมีองค์ประกอบที่เป็น“หัวใจ” สำคัญ คือ ผู้ผ่านการฝึกอบรมที่เป็นผลผลิตของกระบวนการจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ 3 ข้อ ดังนี้

1) เป็นงานในถิ่นฐาน มีความรอบรู้ถึงธรรมชาติรอบตัว รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์ อะไรเป็นโทษ มีทักษะในการดำรงชีพที่เหมาะสม พอควรในท้องถิ่นของตน หากย้อนไป 50 ปีสมัยบรรพบุรุษ ปู่ย่า ตายายของเรามีความรอบรู้ และความสามารถหลากหลาย ไม่ว่าจะปลูกข้าว หาปลา หุงหาอาหารที่ล้วนแต่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย เก่งการบ้านการเรือน การช่าง รอบรู้สมุนไพรและยารักษาโรค การ “เป็นงานในถิ่นฐาน” ทั้งหมดที่สำคัญในการดำรงชีพดังกล่าวจะถูกหรือฟื้นและถูกสร้างให้เป็นคุณสมบัติอันดับหนึ่ง ในกระบวนการฝึกอบรมนี้

2) มีวิญญานนักพัฒนา ถือประโยชน์ส่วนรวมเหนือประโยชน์ส่วนตน มุ่งสร้าง ความเจริญที่พอกดีให้กับท้องถิ่น ยึดหลักความดีเหนือเงินตราเป็นคุณธรรมประจำใจ ไม่คิดทิ้งบ้านไม่ละถิ่น เพื่อแสวงหาเกียรติยศ ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมจะต้องแตกต่างทั้งในวิถีคิดและกระบวนการกับคนอื่น ๆ ในระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่มุ่งเน้นประโยชน์ตนเหนือประโยชน์ใคร ชื่อเสียงทรัพย์สินเงินทอง ของตนเอง แต่จะเป็นผู้อยู่ดูแลบ้าน ปกปักรักษา ทำนุบำรุงให้บ้าน ท้องถิ่น อยู่อย่างมั่นคงถาวร มีกินมีใช้ อยู่เย็นเป็นสุขชั่วลูกชั่วหลาน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพัฒนาประเทศ ต้องทำตามลำดับและตามขั้นตอนในการพัฒนาประเทศ พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ตอนหนึ่งว่า “การพัฒนาประเทศ จำเป็นต้องทำตามขั้นตอนต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความ “พอมี พอกิน พอใช้” ของประชาชนส่วน

ใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้
 ปูพื้นฐานความมั่นคง พร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะ
 เศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป ...การช่วยเหลือ สนับสนุนให้ประชาชนในการประกอบ
 อาชีพและตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้มี
 อาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงขึ้นต่อไปได้
 โดยแน่นอน...”

3) บางวิชาเชี่ยวชาญ นอกจากจะ “เป็นงาน มีวิญญาน นักพัฒนา” คุณสมบัติอีกข้อที่ขาด
 ไม่ได้คือ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเฉพาะสาขา ถึงขั้นปราชญ์ที่มีความรู้ ความสามารถ
 ความลึกซึ้งในศาสตร์สาขาที่ตนเองถนัด ไม่ว่าจะเป็น วิทยาการในท้องถิ่น ศิลปะ ภาษา สาขาใด
 สาขาหนึ่ง เป็นผู้ใฝ่รู้ สามารถพัฒนายกระดับให้ศาสตร์นั้นก้าวหน้า สนองประโยชน์ของท้องถิ่น
 สังคม ประเทศชาติและมนุษยชาติได้ ซึ่งสอดคล้องกับพระราโชวาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชฯ สยาม
 มกุฎราชกุมารในพิธีพระราชทาน ปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยครู ณ อาคารใหม่
 สวนอัมพร วันที่ 17 มีนาคม 2530 “...การพัฒนาตนเอง พัฒนาการทำงาน เป็นสิ่งที่ต้องกระทำอยู่
 ตลอดเวลา เพื่อให้ก้าวไปทันกับความเจริญของวิทยาการและเทคโนโลยีที่ค้นคว้าด้วยวิธีต่าง ๆ อยู่
 สม่ำเสมอ ให้มีความรอบรู้ที่กว้างขวางและถูกต้องทั่วถึง ทั้งโดยทางทฤษฎีและวิธีปฏิบัติ ส่วน
 การพัฒนาการทำงานนั้น ย่อมเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาตนเองดังกล่าว คือ เมื่อได้พัฒนา
 ระบบวิธีการทำงานให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ส่งผลให้ทำงานที่ทำสำเร็จประโยชน์อย่างสมบูรณ์...”

กระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติ ยังประกอบด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ ที่
 สำคัญ 6 องค์ประกอบ ได้แก่ หลักสูตร ครู วิธีสอน เครื่องมือ สภาพแวดล้อม และ เงื่อนไขเวลา

1. หลักสูตร เนื้อหาสาระของหลักสูตรต้องสอดคล้องกับเป้าหมายการสร้างทักษะ
 พื้นฐาน (เป็นงานในถิ่นฐาน) ทักษะความชำนาญเฉพาะทาง (บางวิชาเชี่ยวชาญ) และหลักคิด จิต
 วิญญาน (นักพัฒนา) ที่ได้วางเอาไว้ (เพ็ญจันทร์ สังข์แก้ว, 2544, หน้า 60-61) กล่าวไว้ว่า หลักสูตร
 เป็นเครื่องมือให้การฝึกอบรมบรรลุ ถ้าไม่มีหลักสูตรการฝึกอบรมจะไม่มีทางประสบความสำเร็จได้
 เลย หลักสูตรจึงเปรียบเสมือนหัวใจของการฝึกอบรมด้วยเหตุผลดังนี้ หลักสูตรเป็นเสมือนเบ้า
 หลอม ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดประสงค์ หลักสูตรเป็น
 แผนงานหรือโครงการที่บอกให้ทราบว่าจุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมคืออะไร และจะนำไปสู่
 จุดมุ่งหมายนั้นได้อย่างไร และเป็นมาตรฐานที่บอกให้ทราบว่า ผู้ผ่านการฝึกอบรมตามหลักสูตร
 นั้น ๆ จะมีความรู้ ความสามารถ และมีคุณลักษณะเช่นไร เมื่อพิจารณาถึง การสร้างทักษะพื้นฐาน
 ของการ “เป็นงานในถิ่นฐาน” เราจำเป็นต้องกลับมาองให้รอบด้านถึงการ ดำรงชีพที่พอเหมาะ
 พอควรในถิ่นฐานว่าต้องอาศัย “ความรู้ ทักษะ” อะไร คำตอบง่ายสุดและเห็นเป็นรูปธรรมชัดสุด

คือ ความรู้ ทักษะ ความสามารถในการสร้างปัจจัยสี่ สร้างอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ไม่สอย พลังงาน และ ยารักษาโรค ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการรู้จักพึ่งตนเอง อันเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แล้วจึงต้องรู้จัก “รักษา” ให้ ปัจจัยสี่ที่สร้างขึ้น ดำรงอยู่อย่างสอดคล้อง และ สมดุลกับ ธรรมชาติ สอดคล้องกับพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ (สำนักงาน คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2550) ความตอนหนึ่งว่า “การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชน ในการประกอบอาชีพ และตั้งตัวให้มีความพอกิน พอใช้ก่อนอื่นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งยวดเพราะผู้มีอาชีพ และฐานะเพียงพอที่จะพึ่งพาตนเองได้ ย่อมสามารถสร้างความเจริญ ในระดับสูงขึ้นไป” Dr. Gavin Kenny นักวิทยาศาสตร์ด้านการเปลี่ยนแปลงของโลก ชาวนิวซีแลนด์กล่าวถึงคำจำกัดความของ เศรษฐกิจพอเพียงสั้นๆ แต่ได้ใจความชัดเจนว่า

“A Balance Between Ecology and Economy” (ความสมดุลระหว่าง ระบบนิเวศ และ ระบบเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงวัตถุ การทำมาหากินนั่นเอง) มนุษย์ปัจจุบันพัฒนาความสามารถในการสร้างปัจจัยสี่ให้ก้าวหน้าทันสมัย แต่มนุษย์กำลังเข้าตาจน ไม่สามารถ “ดำรงรักษา” ปัจจัยสี่ที่สร้างไว้ได้อย่างถาวร ยั่งยืน สอดคล้องกับพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ (2542) ความตอนหนึ่งว่า “นับแต่อุปราชจนถึงคนรักษาซึ่งคนรักษาม้า และนับแต่คนรักษาม้าจนถึงอุปราช และโดยเฉพาะเหล่าอมตย์ ล้วนจารึกในโมหภูมิทั้งนั้น พวกนี้ขาดทั้งความรู้วิชาการ ทั้งความรู้ทั่วไป คือความสำนึกธรรมดา พวกนี้ไม่รู้แม้แต่ประโยชน์ส่วนตน พวกนี้ชอบผลมะม่วงแต่ก็ทำลายต้นมะม่วง” การขาดทั้งความรู้วิชาการ ทั้งความรู้ทั่วไป คือ ความสำนึกธรรมดาของมนุษย์ที่หลงอยู่ในโมหภูมิ ไม่เข้าใจแม้กระทั่งว่า จุดกำเนิดของมนุษย์ คือ ธรรมชาติ การดำรงอยู่ของมนุษย์ต้องอาศัยธรรมชาติ การสร้างปัจจัยสี่โดยไม่สอดคล้องกับธรรมชาติ จึงเป็นเหตุให้มนุษย์พาตนเองเข้าสู่ “วิกฤติ” อย่างยากที่จะแก้ไข ด้วยเหตุนี้ นอกจากการสร้างความรู้ วิชาการทักษะ “เป็นงาน” แล้ว เนื้อหาหลักสูตร ที่เป็นสาระสำคัญที่สุดที่ขาดไม่ได้คือ “การสร้างความรู้ทั่วไป คือสามัญสำนึกธรรมดา” หรือจิตวิญญาณของความรู้ดี รู้ชอบ รู้หลักเหตุ และผล รู้สร้าง รู้รักษา และรู้พัฒนา ถ้าเปรียบเสมือนต้นไม้ สามัญสำนึก คือ “ราก” ที่เป็นตัวกำหนดความมั่นคงแข็งแรงของลำต้นกิ่ง ยอด และใบ ดังนั้น หลักสูตรจึงถือเป็นหัวใจสำคัญที่ต้องเข้าใจร่วมกันเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมที่พึงพาตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

2. ครู / วิทยากร มีชานา ชาวสวน ชาวไร่ ปราชญ์ชาวบ้าน ให้ความรู้ มีผู้คนที่เรียนรู้จาก”การปฏิบัติจริง” โดยไม่ต้องมีประกาศนียบัตรครูเป็นผู้สอน โดยครู / วิทยากรในกระบวนการฝึกอบรมได้แบ่งเป็น 3 แบบ ได้แก่

2.1 ครูประจำวิชา ผู้มีความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ตรงบรรยายวิชาหลัก

3 วิชาภาคบังคับ ได้แก่ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลักกลไกกรรมธรรมชาติ และยุทธศาสตร์การบริหารจัดการ

2.2 ครูประจำฐานฝึกปฏิบัติ อย่างน้อย 5 ฐานเรียนรู้เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

2.3 ครูประจำชั้นหรือวิทยากรกระบวนการ เป็นผู้ควบคุมดูแลกระบวนการฝึกอบรมทุกช่วงกิจกรรมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม

กระบวนการฝึกอบรมที่จะสามารถทำให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นถ้าวิเคราะห์ตามแนวคิดของบอยด์และไมเออร์ (Boyd & Myers, 1988, p. 277) ที่มองว่ากระบวนการที่เป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลง คือ การตระหนักรู้และแยกแยะได้ ซึ่งประกอบด้วย การเปิดรับการยอมรับ และการตัดใจ โดยเริ่มต้นจากการเปิดและยอมรับมุมมองที่มีการให้ความหมายที่แตกต่างออกไปจากเดิม การยอมรับสิ่งที่ได้เรียนรู้ใหม่ มองเห็นสิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลง และขั้นสุดท้ายที่สำคัญที่สุดคือ การตระหนักว่าแบบแผนหรือการรับรู้เก่าๆของตนไม่เหมาะสม หรือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง จำเป็นจะต้องแก้ไขปรับปรุง ละทิ้งแบบแผนหรือการรับรู้เดิมแล้วปรับหรือสร้างวิถีใหม่ขึ้นในตนเอง โดยบูรณาการเข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตของตน จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบว่าผู้ที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้คือ ครู/วิทยากรซึ่งมีหน้าที่ที่จะทำให้ผู้เข้ารับการอบรมเปิดรับสารหรือมุมมองที่แตกต่าง ยอมรับสิ่งที่ได้เรียนรู้ใหม่ และตระหนักว่าแบบแผนเก่าของตนไม่เหมาะสม ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงและสร้างวิถีใหม่ขึ้นจึงสามารถนำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมการพึ่งพาตนเองได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ อนันต์ แสงสีวัฒนกุล (2545) ศึกษาการสื่อสารในการอบรมเพื่อเผยแพร่เกษตรทฤษฎีใหม่ในรัชกาลที่ 9 ณ ศูนย์กลไกกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี พบว่า วิทยากรที่ให้การอบรมเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องที่สอน ใช้วิธีการบรรยาย การสาธิต และให้เกษตรกรลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง รวมทั้งการอภิปรายกลุ่มและการระดมสมอง เกษตรกร มีความเข้าใจเกษตรทฤษฎีใหม่ มีความคิดเห็นในเชิงรูปธรรม ในขั้นของการโน้มน้าวใจเกษตรกรมีความคิดเห็นว่างานวิทยากรสามารถโน้มน้าวใจให้เห็นความสำคัญของเกษตรทฤษฎีใหม่ได้ และในขั้นการตัดสินใจ เกษตรกรส่วนใหญ่มีการตัดสินใจที่จะนำไปใช้

3. วิธีสอน ใช้การรับรู้ข้อมูลที่หลากหลายกว้างขวางโดยการบรรยายและแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากวิทยากรผู้มีความรู้จริง สอนให้ฝึกการเป็นผู้ฟังที่ดีเสียก่อนให้รู้ถึงพัฒนาการที่นำไป รู้จักคนเก่งคนดี อย่าหลงตนว่าเราแน่ จากนั้นต้องลงมือปฏิบัติจริงให้ประจักษ์แล้วกลับมาสรุปบททวนบทเรียน ศูนย์ฝึกอบรมของเครือข่ายกลไกกรรมธรรมชาติได้น้อมนำหลักการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประยุกต์ใช้ในวิธีการสอน คือ ต้องรู้จักพื้นที่และไม่ติดตำรา “การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคม

วิทยา คือ นิสัยใจคอของคนเรา จะไปบังคับให้คนอื่นคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำเขาเข้าไปช่วย โดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้วเราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนาที่จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...” จากการศึกษา กระบวนการฝึกอบรมในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า การพัฒนาคนที่มีความแตกต่างกันทางภูมิสังคมทั้ง ของศูนย์ฝึกอบรมและผู้เข้ารับการอบรมจึงมีกระบวนการฝึกอบรมที่แตกต่างกันด้วยเช่นกันและคั้ง กระแสพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานแก่บัณฑิตอาสาสมัคร ณ ด่านักจิตรสดาร ไทฐาน เมื่อ 26 กรกฎาคม 2516 ความว่า “...การศึกษาในชั้นอุดมศึกษาในประเทศไทยก็จัดว่าอยู่ในขั้นดีแล้ว แต่ที่น่าสังเกตคือเขาเข้าใจว่ามีความรู้ทางทฤษฎีมาก และความรู้ทางทฤษฎีนี้เป็นความรู้ที่ได้มาจากตำรา ซึ่งแตกต่างจากการแปลวิชาการของต่างประเทศมาเป็นส่วนใหญ่ มิใช่เป็นวิชาการที่ได้จาก ประสบการณ์แท้ในประเทศไทย ฉะนั้นการออกไปปฏิบัตินี้ก็ต้องมีจิตใจที่จะเพ่งเล็งในการศึกษา ของตนเองที่จะดูว่าเราจะนำความรู้ไปใช้ได้อย่างไร แล้วก็เมื่อไปในท้องที่แล้วเราจะต้องเปิดหูเปิด ตาด้วยความขะมักเขม้น มิใช่จะไปนึกว่าวิชาเรามีแล้วจะไปให้แก่ท้องที่ได้เป็นอย่างดี ที่จะต้องศึกษา ก่อนว่าเราจะไปให้ได้อย่างไร แล้วก็เรารู้ว่าทฤษฎีที่เราเรียนมามันมาจากการศึกษาอย่างไร และเรา จะต้องไปศึกษาความเป็นจริง และดูว่าทำไมเขาปฏิบัติกันอย่างนั้น ๆ ทั้งดีทั้งเลว อาจมีจุดประสงค์ อย่างหนึ่งในใจของแต่ละคน ซึ่งไม่ใช่จุดประสงค์ของโครงการ แต่ละคนคงนึกได้ว่า เราไปดูเขา ปฏิบัติกันจริง ๆ ในท้องที่...” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเปาโล แฟร์ (Freire อ้างใน Brigham, 1977,p.7) ได้กล่าวถึงการเรียนการสอนผู้ใหญ่ไว้ดังนี้ ผู้เรียนคือผู้กระทำ ไม่ใช่ผู้ถูกกระทำ หลักการเรียนแบบ ผู้สอน-ผู้เรียน บนลงล่าง (ผู้สอนสั่ง ผู้เรียนทำตาม) ควรเปลี่ยนมาเป็นแบบแนว ระนาบ (ผู้สอนเป็นเพียงผู้ช่วยกระตุ้น) ปล่อยให้เป็นการคิดริเริ่มของแต่ละบุคคลตามที่ตนเป็นจริง เน้นทฤษฎีและปฏิบัติ ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เนื้อหาวิชาและกระบวนการควรจะต้องเกี่ยวข้องกับสอดคล้อง กัน นอกจากนี้วิธีการสอนที่สามารถทำให้ผู้เข้ารับการอบรมเปลี่ยนแปลงแนวคิดได้ของศูนย์ ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่งยังสอดคล้องกับแนวคิดของแฮรอน (Heron, 1992, pp.162-171) เกี่ยวกับ การรู้ 4 แบบ เพื่อให้ครอบคลุมมิติต่าง ๆ อธิบายถึงการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ครอบคลุมการรู้ ทั้ง 4 แบบ กล่าวคือ การรู้ผ่านประสบการณ์ตรง การรู้ผ่านสัญลักษณ์หรือสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็น จริงบางประการ การรู้ผ่านมโนทัศน์ และการรู้ผ่านการปฏิบัติ

4. เครื่องมือ/อุปกรณ์การฝึกสอน อุปกรณ์การฝึกสอนต้องเป็นของจริงไม่ใช่สมมุติ เช่น สมุนไพรจากป่านามาทำสบู่ ยาสระผม ทำแล้วใช้ได้จริง นอกจากนี้เครื่องมือที่ว้างหมายถึง “สื่อ” ซึ่งมีอิทธิพลกับชีวิต วิธีคิด และจิตสำนึก ทั้ง “สื่อวิทยุ ทีวี สิ่งพิมพ์ สื่อดิจิทัล อินเทอร์เน็ต ที่ “ถา โถม” ใส่เรา หาก “สื่อ” ทั้งหมดถูกเบนเข็มมาเป็นทำให้ความรู้สร้างคุณธรรม ตามแนวทฤษฎีใหม่ ขบวนการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็จะถือว่าครบสมบูรณ์อย่างที่สุด สื่อของรัฐที่ใช้เงินภาษี

จากประชาชน โฆษณาประชาสัมพันธ์ ชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง แบบมองไม่เห็นภาพว่า จะนำเอาชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตจริงอย่างไร จะเป็นสื่อที่ทำตามกระแสเสียมากกว่าเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติจึงผลิตสื่อ ที่กระชากใจ ปลุกจิตสำนึกไว้มากมายเพื่อเป็นเครื่องมือหรืออาวุธที่ใช้พัฒนาคน และมีที่จะสร้างยุทธวิธีสร้างความพอเพียงอีกขั้นหนึ่งคือ พอสื่อสาร เนื่องด้วยโลกแห่งมีจิตวิญญูที่กำลังรายล้อมมุ่งฟาดฟัน สัมมาทิจู ใช้ สื่อ เป็นอาวุธอันทรงพลัง การสร้าง สื่อ สัมมาทิจู เป็นอาวุธตอบโต้จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เรามีสื่อที่เป็นมิชฌาทิมมากเท่าใด ก็สะท้อนถึงสังคมที่มี มิชฌาอาชีวะมากเท่านั้น ในทางกลับกัน สังคมใดที่รายล้อมด้วย สื่อ สัมมาทิจู ก็ย่อมเชื่อได้ว่า สังคมนั้นมี สัมมาอาชีวะอยู่เต็มพื้นที่อย่างแน่นอน สอดคล้องกับแนวคิดของ (วิวัฒน์ ศัลยกำธร, 2552) และสอดคล้องกับงานวิจัยของอนันต์ แสงสีวัฒนกุล (2545) ศึกษาการสื่อสารในการอบรมเพื่อเผยแพร่เกษตรทฤษฎีใหม่ในรัชกาลที่ 9 ณ ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี

5. สภาพแวดล้อม การสร้างพื้นที่ต้นแบบหรือตัวอย่างที่เห็นเป็นรูปธรรมจากการพิสูจน์ทดลองปฏิบัติจริงบนพื้นที่เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สร้างความเชื่อมั่นให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ สภาพแวดล้อมจึงถือเป็นส่วนสำคัญมาก ช่วยสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการฝึกอบรมให้ผู้เข้ารับการอบรม เช่น สอนเรื่องการปลูกป่า 3 อย่างเพื่อประโยชน์ 4 อย่างต้องมีป่าให้ดูเป็นตัวอย่างจริง ไม่ใช่สอนในห้องแอร์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในโครงการตามแนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทาน จึงเป็นโครงการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของปวงชนชาวไทยทั่วราชอาณาจักรทั้งในเมืองและในชนบท ดังกระแสพระราชดำรัส เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2537 ว่า “...ที่ทำโครงการพระราชดำรินี้ ทำตามมีตามเกิด ไม่ใช่มีแผนแต่แผนนะ มีแต่ว่าไม่ปฏิบัติ ปฏิบัติทั้งหมดไม่ได้ ถ้าปฏิบัติทั้งหมด จะต้องสร้างเมืองใหม่ แล้วสร้างเมืองใหม่ก็เกิดปัญหาในทุกทาง ทั้งทางนิศาสตร์ ทางการค้าและทางวิศวกรรมมีความคิด มีโครงการที่จะสร้างเมืองใหม่ แต่ไม่ใช่อย่างที่เขาคิดจะทำกัน อย่างที่เขาคิดจะทำกัน สร้างเมืองเพื่อที่จะเกิดปัญหา แต่ที่เราคิดเป็นการสร้างเมือง เพื่อที่จะเป็นตัวอย่าง...” โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น เมื่อผ่านกระบวนการมาหลายขั้นตอน บ่มเวลาการทดลองมาเป็นเวลานาน ตลอดจนทรงให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริและสถานที่อื่น ๆ เป็นแหล่งสาธิตที่ประชาชนสามารถเข้าไปศึกษาดูได้ถึงตัวอย่างแห่งความสำเร็จ ดังนั้น แนวพระราชดำริของพระองค์จึงเป็นสิ่งที่ราษฎรสามารถพิสูจน์ได้ว่าจะได้รับผลดีต่อชีวิต และความเป็นอยู่ของตนได้อย่างไร ศูนย์ฝึกอบรมของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติจึงได้นำแนวพระราชดำริมาเป็นแนวทางในการสร้างพื้นที่ต้นแบบให้แพร่กระจายออกไป (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2540)

6. เว้นเวลา ระยะเวลาที่เหมาะสมในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในกระบวนการฝึกอบรมนี้ได้กำหนดไว้ต้องใช้เวลา 5 วัน 4 คืนเป็นอย่างน้อย และมีระยะเวลาเรียนรู้จากหลักสูตรในแต่ละวันร่วมกันวันละประมาณ 12 - 14 ชั่วโมง จึงจะสามารถปรับเปลี่ยนวิถีคิดและพฤติกรรมของคนได้ในระดับหนึ่งและต้องให้เวลาสำหรับการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และในการศึกษากระบวนการฝึกอบรม พบว่า ช่วงเช้ามีดเป็นช่วงเวลาที่เหมาะแก่การสร้างกำลังใจ ศึกษาธรรมะ พอเริ่มมีแสงสว่างเห็นลายนิ้วมือก็ออกกำลังกาย เดินดูงานในพื้นที่ ลงแปลงปลูกป่าเป็นการทำงานออกกำลังกายและเรียนรู้ภาคปฏิบัติไปด้วย ช่วงสายรับฟังบรรยาย ช่วงบ่ายลงมือทำและช่วงค่ำเป็นการสรุป ทบทวน นำเสนอ ช่วงเวลาในแต่ละช่วงที่กำหนดไว้ในหลักสูตรนั้นได้ถูกออกแบบกิจกรรมไว้อย่างเหมาะสม

จากการเข้ารับการฝึกอบรม ณ ศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่ง พบว่า ผู้เข้าอบรมได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมการพึ่งพาตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและนำความรู้จากหลักสูตรไปปฏิบัติได้แตกต่างกัน จากการเข้ารับการฝึกอบรม ณ ศูนย์ฝึกอบรมทั้ง 3 แห่ง และมีระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ดีขึ้นมากทั้ง 3 ศูนย์ฝึกอบรม ศูนย์ที่มีระดับความรู้ความเข้าใจมากที่สุดคือ ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้องอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการฝึกอบรมของศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้องสามารถเปลี่ยนแปลงพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจได้มากที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ จรินทร์ ศรีสวัสดิ์ (2540, หน้า 92) เรื่อง การติดตามผลการฝึกอบรมวิชาชีพเกษตรกรรมระยะสั้น ประจำปีงบประมาณ 2536 วิทยาลัยเกษตรกรรมสุพรรณบุรี พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่สามารถนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพในระดับค่อนข้างสูง และงานวิจัยของ จรินทร์ ธานีรัตน์ (2532) ศึกษาโครงการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เรื่องการใช้ทรัพยากรให้เป็น พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรม มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกลุ่ม และการแสดงความคิดเห็น ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความเข้าใจในเนื้อหาและมากที่สุดในการกิจกรรมเรื่อง การเกษตรแบบเห็ดอยู่เอ็ดกิน ฟรุ้งนี้ต้องดีกว่าวันนี้ มารูจักใช้ และรักษาป่าไม้ดินและน้ำ การลดค่าใช้จ่ายเพื่อเพิ่มรายได้ และ ขยันดีมีกิน

ผู้เข้ารับการอบรมที่ผ่านหลักสูตรดังกล่าว เมื่อได้รับความรู้ ทักษะชีวิต ทักษะคิด จาก การฝึกอบรมแล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเดิมของตนเองและนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น และ วิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของผู้เข้ารับการฝึกอบรมส่วนใหญ่ มีพฤติกรรมก่อนการฝึกอบรมคือ ทำเป็นบางครั้งและไม่เคยทำ เมื่อผ่านการฝึกอบรมแล้วระยะเวลาไม่น้อยกว่า 1 เดือน มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในระดับที่ดีขึ้นคือ มีพฤติกรรมเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองในชีวิตประจำวันเป็นประจำ

และทำเป็นบางครั้งเป็นผลมาจากการผ่านกระบวนการฝึกอบรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี เกี่ยวกับการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (ประเวศ วะสี, 2550, หน้า 30) กระบวนการในการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นได้ในหลายลักษณะ ทั้งที่รู้ตัวผ่านกระบวนการฝึกอบรม และที่ไม่รู้ตัวอันเป็นผลสืบเนื่องจากกระบวนการที่ได้สะสมไว้ และค่อย ๆ พัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป หรืออาจเกิดขึ้นอย่างฉับพลันเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนก็ได้ เช่น พฤติกรรมการเลิกใช้สารเคมีทางการเกษตรของเกษตรกร สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของเมซิโรว์ (Mezirow, 2000, p.21) ผลจากการเก็บข้อมูลในงานวิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือนำไปสู่การปฏิบัติอย่างยั่งยืนนั้นจึงอาจเป็นเพียงข้อสรุปในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้นเนื่องจากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาและต่อเนื่อง การเรียนรู้เช่นนี้ยังอาจเกิดได้จากการคิดใคร่ครวญเกี่ยวกับข้อสรุปหรือสมมติฐานของบุคคลอื่น จากการอ่าน จากการวิเคราะห์ปัญหา หรือการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ โดยส่งผลกระทบต่อพัฒนาคุณภาพชีวิตซึ่งออกแบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับ (Wallace, 1974, หน้า 6) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง ชีวิตที่มีความพึงพอใจด้วยความสุข อันเกิดจากองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพ และด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมีความสัมพันธ์อ้างอิงกับระบบแห่งไตรลักษณ์ ได้แก่ สัตถ์ สมบัติ ปัญญา ซึ่งจะกล่าวถึงเฉพาะจุดที่พึงพัฒนาในแต่ละด้าน ดังนี้

1) คุณภาพชีวิตด้านร่างกาย การนำสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการอบรมมาดูแลสุขภาพร่างกาย พึ่งพาตนเองได้ในการดำเนินชีวิต ไม่เบียดเบียนและสร้างสรรค์เกื้อกูล ให้ความสำคัญพิเศษแก่พฤติกรรมเคยชินหรือบุคลิกภาพ โดยใช้แบบอย่างที่มีวินัยและวัฒนธรรมดั้งเดิม ถ้าพฤติกรรมที่ไม่เกื้อกูลกันเกิดขึ้นแล้วจะแก้ไขยากมากดังนั้นการสร้างวินัยในคนจึงเป็นเรื่องสำคัญ หากสร้างวินัยไม่สำเร็จก็เลิกคิดที่ไปทำเรื่องอื่น เช่น วินัยที่ทำการจัดเรียงรองเท้าให้เป็นระเบียบ วินัยที่ปากการกินอาหารและล้างจานชามของตนเอง การเคารพธงชาติโดยพร้อมเพรียงกัน การเข้าห้องเรียนให้ตรงเวลา เป็นต้น โดยเฉพาะในยุคที่ต้องเร่งแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม มีข้อปฏิบัติอะไรที่ควรกระทำเป็นกิจวัตรเป็นนิสัยในการช่วยสิ่งแวดล้อมก็ควรเลือกสรรเอามาจัดเข้าในระบบวินัยแห่งชีวิตประจำวันในครอบครัว บอยด์ (Boyd, 1989, p. 459) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานคือการเปลี่ยนแปลงขั้นรากฐานในบุคลิกภาพ ซึ่งเกิดจากการแก้ไขปัญหภายในตนเอง และการพัฒนาของจิตสำนึกที่เปี่ยมกว้างขึ้น ทำให้เกิดการบูรณาการของบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ขึ้น ต่อไปในระยะยาวถ้าสำเร็จก็จะยืนตัวเป็นวิถีชีวิตของสังคมจนกระทั่งเป็นวัฒนธรรม พฤติกรรมในการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นส่วนใหญ่อะไรของเวลาและชีวิตของแต่ละบุคคล จึงมุ่งเป้าการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนมาที่การทำมาหาเลี้ยงชีพ ให้เป็นสัมมาอาชีพะ โดยเป็นการหาเลี้ยงชีพที่สุจริต ไม่เบียดเบียนก่อกุศล

ทำลายผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม แต่ให้เป็นการหาเลี้ยงชีพที่ช่วยแก้ปัญหา สร้างสรรค์เกื้อกูลสังคมและ
 ธรรมชาติ นอกจากพัฒนาความรู้ความสามารถและมีฝีมือชำนาญในอาชีพนั้น ๆ แล้ว ข้อสำคัญต้อง
 ให้พฤติกรรมในการประกอบอาชีพเป็นไปในแนวทางที่มุ่งให้เกิดผลที่เป็นวัตถุประสงค์ของวิชาชีพ
 นั้น ๆ อย่างแท้จริงและเป็นโอกาสหรือปัจจัยเกื้อหนุนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง
 ส่งเสริมการเกื้อหนุนพัฒนาชีวิตตนเอง โดยเฉพาะพฤติกรรมที่เป็นฐานของการพัฒนาจิตใจและ
 ปัญญา เช่น การไปค้นคว้าหาความรู้ ชีวิตคนทั่วไปมุ่งเป้าไปที่วัตถุมากในแง่ของการแสวงหาและ
 การเสพ มุ่งได้ มุ่งเอา การพัฒนาคนจึงมุ่งสร้างคุณภาพให้เกิดทั้งแก่ชีวิตละสังขม โดยฝึกอบรมคน
 ให้มีการให้ คือไม่มุ่งจะได้จะเอาอย่างเดียว การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงต้องพัฒนาทั้งด้านร่างกาย
 และจิตใจให้แข็งแรงควบคู่กันไป โดยเฉพาะร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงนั้น พระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งดังที่ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทาน
 ปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อ 22 ตุลาคม 2522 ว่า “การรักษาความสมบูรณ์แข็งแรงของ
 ร่างกายเป็นปัจจัยเสริมธุรกิจที่ดีและสังคมที่มั่นคง เพราะร่างกายที่แข็งแรงนั้นโดยปกติจะอำนวยผล
 ให้สุขภาพจิตสมบูรณ์ด้วย และเมื่อมีสุขภาพสมบูรณ์ดีพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจแล้ว ย่อมมีกำลัง
 ทำประโยชน์สร้างสรรค์เศรษฐกิจและสังคมของบ้านเมืองได้เต็มที่ ทั้งไม่เป็นการแกล้งสังคมด้วย
 คือเป็นแต่ผู้สร้างมิใช่ผู้ถ่วงความเจริญ” ขึ้นสุดท้ายของการพัฒนาคือให้ประชาชนสามารถช่วย
 ตัวเองได้ซึ่งหมายถึงการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์หรือการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเอง (สุเมธ ดันดิเวชกุล,
 2543)

2) คุณภาพชีวิตด้านจิตใจ การฝึกอบรมช่วยพัฒนาจิตใจให้มีความสุข มีคุณธรรม มี
 ปัญญา สภาพจิตใจที่มีความสุขทำให้พฤติกรรมมีความมั่นคง ควรจะพัฒนาในเรื่องต่อไปนี้ พ่อ
 แม่ ญาติ ผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ สื่อความรู้สึกละทำให้แห่งความรักชื่นชมปรารถนาดีเป็นมิตร และสร้าง
 ความรู้ความเข้าใจตามความจริง เราจิตสำนึกให้ร่วมสร้างสรรค์ สภาพแวดล้อมของสังคมปัจจุบัน
 มองเพื่อนมนุษย์เป็นคู่แข่ง ระแวงเป็นปรปักษ์ ภายใต้ระบบแข่งขันหาผลประโยชน์ จึงต้องพัฒนา
 เมตตา กรุณา มุทิตาขึ้นมา โดยวิธีธรรมชาติและด้วยการพัฒนาพฤติกรรมในการให้ เกิดความเข้าใจ
 เห็นใจเพื่อนมนุษย์ มีชีวิตที่ใกล้ชิดไม่ห่างเหินธรรมชาติจนเกินไป ซึ่งจะนำไปสู่การรักษารักษา
 และอนุรักษ์อย่างเป็นไปเองและเป็นผลดีต่อคุณภาพชีวิตของคน รู้จักสันโดษ โดยรู้จักพอใจเป็นสุข
 ได้ง่ายด้วยวัตถุ ทรัพย์สิน สิ่งบริโภคนิยมที่ตนมี ซึ่งหาได้ด้วยความสามารถพยายามของตนโดย
 สุจริตชอบธรรม ไม่ต้องสูญเสียเวลาและแรงงานไปมัวครุ่นคิดวุ่นวายกับสิ่งบำเรอตัวเองเอาเวลา
 แรงงาน และความคิดนั้นไปทุ่มเทให้กับการพัฒนาชีวิตของตน ทำสิ่งดีงาม ทำหน้าที่การงาน ทำ
 การสร้างสรรค์บำเพ็ญ ประโยชน์ ซึ่งจะทำได้ทั้งความสุขทางกายอย่างพอประมาณ สุขภาพ
 ใจที่สูงขึ้นไป ทั้งการไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้วยการเสพยาเสพติดมากเกินไปและเกื้อกูล

ต่อสังคมไปพร้อมกัน มีสติไม่ปล่อยตัวปล่อยใจให้ชีวิตและความสุขของตนต้องไปขึ้นกับวัตถุสิ่ง
 เสพสิ่งบริโภคมามากเกินไป จนกลายเป็นว่าถ้าไม่มีสิ่งพึ่งพิงเพื่อนั้นแล้วจะทรมานทรมานอยู่ไม่ได้
 มีอุดมคติ มีวิญญูณ มีปณิธานในหน้าที่การงาน ในการสร้างสรรค์ทำสิ่งดีงาม และมุ่งสู่จุดหมาย
 ของชีวิต ซึ่งจะทำให้ฝึกความรักในงาน ความเพียรพยายามขยันอดทน ความรับผิดชอบ เป็นต้น
 ทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตพร้อมกับการพัฒนาสร้างสรรค์สังคมและสิ่งแวดล้อม สอดคล้อง
 กับแนวคิดของ สุเมธ ดันติเวชกุล (2543) กล่าวว่า หลักพึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมต้อง
 มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มี
 ภาวะทางจิตใจอีกเหนือชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบความสำเร็จบ้างก็ตาม มีพึงควร
 ท้อแท้ให้พยายามต่อไป พึงยึดพระราชดำริการพัฒนาคนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า
 “...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดีคือ ความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรมและความมุ่งมั่นที่จะ
 ปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงาน ประกอบ
 พร้อมด้วยจิตใจจะสัมฤทธิ์ผลดีแน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน...” และ
 สอดคล้องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ วิวัฒน์ ศัลยกำธร (2552) สรุปไว้ว่า การดำเนินงาน
 ต่างๆที่จะให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยอยู่บนพื้นฐานของ 2 เงื่อนไข คือ ต้องมีความรู้รอบ
 ด้าน รอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาเชื่อมโยงกัน อีกเงื่อนไขก็คือ ต้องมีคุณธรรม ซื่อสัตย์
 สุจริต ขยัน ไม้โลก ไม้ตระหนี่

3) คุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจ เกิดจากการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการอบรมมาลดรายจ่าย
 ในการดำรงชีวิต ลดรายจ่ายในการผลิต และเพิ่มรายได้ให้แก่ตนเอง ครอบครัว ชุมชนและองค์กร
 พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั่วไป เช่น การกิน การใช้จ่ายซื้อหา การเตรียมอาหาร การกำจัดขยะของ
 เสีย ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมมาก จึงควรฝึกอบรมพัฒนาให้มีพฤติกรรม
 เศรษฐกิจทุกอย่างในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและเกื้อกูลสภาพแวดล้อม เช่น ความรู้จัก
 พอประมาณในการบริโภค การซื้อหาปัจจัยสี่และสิ่งของเครื่องใช้โดยมุ่งเอาคุณค่าแท้ ลดการใช้
 จ่ายซื้อหาข้าวของเครื่องใช้ด้วยการพึ่งตนเอง สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
 สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549) สรุปว่า
 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเอง
 และผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ และสอดคล้องกันกับแนวคิดของ
 (วิวัฒน์ ศัลยกำธร, 2552)

4) คุณภาพชีวิตด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม เกิดจากการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการอบรม
 มาสร้างสรรค์พัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสังคม มีสำนึกรับผิดชอบต่อ
 สิ่งแวดล้อม ปัดเป่าความเชื่อและค่านิยม ตลอดจนแนวความคิดที่ผิด ๆ ที่เป็นไปในทางส่งเสริม

โลกะ โทสะและโมหะ มุ่งหาผลประโยชน์ งามายหลอกลวง เน้นพัฒนาคนให้มุ่งศึกษาหาความรู้ เพื่อส่งเสริมค่านิยม หลักการและแนวความคิดที่ดีงาม ซึ่งเป็นสัมมาทิฐิ ทำให้เกิดความช่วยเหลือร่วมมือ เป็นผลดีแก่ชีวิตสังคมและธรรมชาติ พัฒนาปัญญาที่รู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ จนผ่านพ้นความยึดติดในคุณค่าที่ไม่เป็นจริง ใช้ชีวิตทั้งหมดที่เหลืออยู่เพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่โลก จุดเน้นด้านสังคมคือการสร้างบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียน ตลอดจนบรรยากาศแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูล สังคมจึงต้องมีมาตรการพิทักษ์และป้องกันคนที่อยู่ในสถานะต่าง ๆ ซึ่งมีโอกาส มีกำลังความสามารถมากน้อยต่างกัน ไม่ให้เบียดเบียน ช่มเหง เอารัดเอาเปรียบกัน และเอื้อโอกาสที่แต่ละบุคคลจะพัฒนาขึ้นไป พร้อมกันนั้น สังคมก็ต้องมีมาตรการการพิทักษ์ป้องกันไม่ให้คนเบียดเบียนทำลายธรรมชาติ มนุษย์ไม่ควรเพียงแค่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสันติเท่านั้น แต่ควรจะให้แก่ธรรมชาติให้มาก ด้วยการเสริมสร้างเป็นการใหญ่ โดยยอมเสียสละให้มากและมีสำนึกรับผิดชอบคืนให้แก่ธรรมชาติบ้างซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ เปาโล แฟร์ (Freire, 1970) มองถึงเป้าหมายของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงว่า การศึกษาเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึก ที่จะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาความสามารถที่จะวิเคราะห์ ตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ และเข้าร่วมปฏิบัติการเพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม ในโครงสร้างที่ครอบงำตนอยู่ให้หลุดพ้นจากการถูกกดขี่

จากการประเมินผลเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้ง 4 ด้านของผู้เข้ารับการศึกษา ศูนยฝึกรอบมทั้ง 3 แห่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พรรณทิพา ศักดิ์ทอง และคณะ (2550) ศึกษา ค่าความเที่ยงตรงของแบบประเมินคุณภาพชีวิตฉบับย่อขององค์การอนามัยโลกฉบับภาษาไทยในผู้ติดเชื้อเอดส์ ผลการศึกษา การวิเคราะห์องค์ประกอบพบว่า มี 4 องค์ประกอบหลักคือ กายภาพ จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับ 4 องค์ประกอบของแบบประเมินคุณภาพชีวิตฉบับย่อขององค์การอนามัยโลก การวิจัยในครั้งนี้โดยภาพรวมส่วนใหญ่มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตหลังผ่านการฝึกรอบมในช่วงระยะเวลาไม่น้อยกว่า 1 เดือน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแยกตามศูนย์ฝึกรอบม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ และเนื่องจากการพัฒนาเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการทำงานของสำนักงาน กปร. (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2540) กล่าวว่า ประชาชนไม่สามารถสร้างความพร้อมตามแบบอย่างของนักพัฒนา และนักพัฒนาที่ไม่สามารถปรับตนเองให้มีความพร้อมที่จะสอดคล้องกับความพร้อมของประชาชน ทำให้เกิดช่องว่างและปัญหาได้ ดังนั้นการศึกษาถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตในการวิจัยนี้จึงต้องอาศัยความพร้อมของผู้เข้าอบรมและต้องใช้เวลา เริ่มจากทำพื้นฐานให้มั่นคงก่อน แล้วจึงจะพัฒนาขึ้นไปเรื่อย ๆ เป็นขั้นเป็นตอน จึงจะแน่นอน สอดคล้องกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไป

ประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังนี้ “....ถ้าสามารถจะเปลี่ยนกลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้จะไม่ถึงครึ่ง อาจจะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็สามารถที่จะอยู่ได้ การแก้ไขจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดือดร้อน แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็สามารถที่จะแก้ไขได้...”

พระราชดำรัส เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540

จากการวิจัยในครั้งนี้ พบว่า ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมได้มีการนำเอาแนวคิดและแนวทาง ปฏิบัติในหลักสูตร การพัฒนากิจกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติจริงและไม่สามารถทำ ได้ทั้งหมดทุกเรื่องที่ได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติไปแล้วก็เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวิถีชีวิตใหม่จน สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ ส่วนระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นอาจเป็น เพียงช่วงเวลาหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อไป และปัจจัย สำคัญประการหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดจากการติดตามประเมินผล คือ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีแนวคิด เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกต้องชัดเจนยิ่งขึ้น และมีแนวทางในการนำไปปฏิบัติจาก การประเมินผลการฝึกอบรมในงานวิจัยนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ บวร ทรัพย์สิงห์ (2546) ศึกษาอัตราส่วนต้นทุนประสิทธิผลการฝึกอบรมโครงการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตเกษตรกร หลักสูตรวิถีชีวิต ตามแนว “บุญนิยม” : กรณีศึกษาศูนย์ฝึกอบรมชุมชนปฐมอโศก จ.นครปฐม ศึกษาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้าน สุขภาพ และด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม และมีผลรวมของคะแนน หลังการฝึกอบรม เพิ่มขึ้น มากกว่า คะแนนก่อนการฝึกอบรม ร้อยละ 25 ขึ้นไปพบว่ามีเกษตรกรที่บรรลุประสิทธิผลดังกล่าว 70 คน

ดัชนีชี้วัดความสำเร็จของคุณภาพชีวิตที่ดีจากกระบวนการฝึกอบรมของเครือข่าย กลีกรรรมธรรมชาติ โดยใช้ยุทธศาสตร์การสร้าง “สามาอาชีวะให้เต็มพื้นที่” (วิวัฒน์ ศัลยกำธร, 2552) คือ มีความพอเพียงเป็นพื้นฐานอย่างน้อย 4 พอ ได้แก่ พออยู่ พอมี พอใช้ พอมี บ้านหลังหลัง ทั้งไม้ทำเสา ทำโครง ทำพื้น ทำฝา ทำหลังคา พอกิน พออยู่ พอมี พอใช้ พอมี หาสื่อทั้ง อาหารคาว ขนม เครื่องดื่ม และ ยาที่สามารถหยิบจากป่าหลังบ้าน ผลไม้ พอใช้ พอมี พอมี เพียงไม่กี่ไร่ สร้างของใช้มากมายอย่างไม่น่าเชื่อให้กับเราตั้งแต่หัวจรดเท้า และ พอร์มเย็น ดันไม้ ให้ความเย็นและให้ความบริสุทธิ์ของอากาศ

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลและการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์กิจกรรม ธรรมชาติทั้ง 3 แห่ง รวมทั้งสังเกตรูปแบบ กระบวนการ และขั้นตอนการฝึกอบรมภายในศูนย์ กลีกรรรมธรรมชาติ ผู้ศึกษามีข้อสังเกตเกี่ยวกับการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ของ ศูนย์ฝึกอบรม โดยแบ่งออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

1) แนวทางการดำเนินงาน

แนวทางการดำเนินงานของศูนย์กิจกรรมธรรมชาติถูกกำหนดขึ้นโดย ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์การทำงานรับราชการใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงตำแหน่งในหน่วยงานสำนักคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ(กปร.) สำนักนายกรัฐมนตรี และมีประสบการณ์ในการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ทำการเกษตรกว่า 21 ปี โดยนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดการทำกิจกรรมธรรมชาติมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติทั้งนี้ ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร จะเป็นเพียงจักรที่สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมและเป็นผู้กำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติ รวมทั้งเป็นหัวขบวนในการเชื่อมโยงประสานงานกับเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้จากแนวทางการดำเนินการดังกล่าว จึงทำให้เกษตรกร ประชาชนทั่วไป กลุ่มองค์กรภาครัฐและภาคเอกชน รู้จัก ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร มากกว่ารู้จักเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติ ดังนั้น เครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติจำเป็นต้องพัฒนาและยกระดับศูนย์ในเครือข่ายให้เป็นศูนย์ต้นแบบด้านการรณรงค์เผยแพร่และถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมธรรมชาติ และการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้อย่างแท้จริง ทั้งในด้านการพัฒนาบุคลากร การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการ และการพัฒนาสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ภายในศูนย์ เพื่อให้เครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติสามารถดำเนินงานต่อไปได้อย่างเข้มแข็ง

2) การบริหารจัดการองค์กรของศูนย์ฝึกอบรม มีการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กรหลายด้านด้วยกัน เช่น

2.1) การนำหลักการของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วยหลักความพอประมาณ หลักมีเหตุผล และหลักมีภูมิคุ้มกัน มาใช้ในการทำงานของเจ้าหน้าที่วิทยากรในศูนย์ฝึกอบรมเพื่อเป็นแบบอย่าง เช่นการใช้ชีวิตอยู่บนวิถีของความพอเพียง เรียบง่าย ประหยัด อุดม รู้จักทำบุญทำทาน เอื้อเฟื้อแบ่งปัน มีวินัยในการดำเนินชีวิตและการทำงาน หมั่นศึกษาหาความรู้ ยึดมั่นในคุณธรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ วิวัฒน์ ศัลยกำธร(2552) ซึ่งได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย หลักที่ต้องคิดประเด็นแรกคือ เรื่อง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ลักษณะสำคัญ 3 อย่างที่ต้องเป็นห่วงเชื่อมต่อกัน คือ 1.ความพอประมาณ คือไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป ไม่เบียดเบียนตัวเองและคนอื่น เช่นผลิตและบริโภคตามกำลังพอประมาณ 2.ความมีเหตุผล คือ การจะตัดสินใจอะไรนั้นต้องพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอด จนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ 3. การมีภูมิคุ้มกัน คือการเตรียมตัวให้พร้อมรับ

ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล
การดำเนินการต่าง ๆ ที่จะให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยอยู่บนพื้นฐานของ 2 เงื่อนไข คือ
ต้องมีความรู้รอบด้าน รอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาเชื่อมโยงกัน อีกเงื่อนไขก็คือ ต้องมี
คุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน ไม้โกง ไม้ตระหนี่ และสอดคล้องกับสาระของปรัชญาเศรษฐกิจ
พอเพียง ที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เผยแพร่ ในปี พ.ศ.2542 สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) ได้ สรุปออกมาเป็น 3 คุณลักษณะ
(ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมี ภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว) 2 เงื่อนไข (คุณธรรม และ ความรู้)
และ 3 เป้าหมาย (สมดุล มั่นคง ยั่งยืน)

2.2) การนำหลักการด้านการประยุกต์เชิงยุทธศาสตร์ของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมา
ใช้กับพื้นที่จริงในศูนย์ฝึกรอบรม โดยการสร้างความพอเพียงในขั้นพื้นฐานก่อนคือ ความพออยู่ พอ
กิน พอใช้ และพอร่มเย็น หันกลับมาพึ่งตนเองด้วยการทำสิ่ง ๆ ที่เราสามารถทำได้ เช่น การปลูกข้าว
พืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร และไม้ผล รวมทั้งการเลี้ยงปลา เพื่อใช้เป็นอาหารให้เจ้าหน้าที่และผู้
เข้าอบรม และผู้มาศึกษาดูงานได้บริโภคมีพอกิน การทำข้าวของเครื่องใช้เอง ผลิตภัณฑ์อินทรีย์
ชีวภาพ น้ำส้มควันไม้ น้ำยาเอนกประสงค์ น้ำยาล้างจาน เพื่อให้พอใช้ภายในศูนย์ฝึกรอบรม การปลูก
ป่า ไม้ใช้สอยไว้ทำบ้าน ที่พักอาศัย และการอนุรักษ์ดูแลต้นน้ำ ป่าไม้ก็จะช่วยสร้างระบบนิเวศที่ดี
กลับคืนมา เมื่อมี 4 พอในขั้นพื้นฐานแล้วก็รู้จักทำบุญ ทำทาน แบ่งปัน แจกจ่าย เก็บรักษาไว้ยาม
จำเป็นเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้เรา มีความรู้ในการแปรรูปเก็บรักษารู้จักใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม
เหลือจากนั้นแล้วจึงขาย จำหน่ายผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่ศูนย์ฝึกรอบรมสามารถผลิตได้เอง หรือรับมาจาก
เครือข่ายต่าง ๆ เช่น ผลิตภัณฑ์อินทรีย์ชีวภาพ น้ำส้มควันไม้ น้ำยาเอนกประสงค์ น้ำยาล้างจาน เสื้อผ้าอ้อม
สื่อวีดิทัศน์ต่าง ๆ และน้ำดื่มสมุนไพร เป็นต้น การสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองและชุมชนด้วย
การรวมกลุ่มกันสร้างเศรษฐกิจชุมชนขึ้นพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน สอดคล้องกับ พระราชดำรัส
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 23 ธันวาคม 2542 “ ...
เศรษฐกิจแบบพอเพียงนั้นเขาตีความว่าเป็นเศรษฐกิจแบบชุมชน หมายความว่า ให้พอเพียงใน
หมู่บ้านหรือในท้องถิ่น ให้สามารถที่จะพอมีพอกิน เริ่มด้วย พอมี พอกิน พอมีพอกินนี้เป็นเพียง
เริ่มต้นของเศรษฐกิจ เมื่อปีที่แล้วบอกว่าถ้าพอมีพอกิน คือพอมีพอกินของตัวเองนั้นมันเป็น
เศรษฐกิจสมัยหินไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจสมัยหิน สมัยหินเป็นเศรษฐกิจพอเพียง
เหมือนกัน แต่ว่าค่อย ๆ พัฒนาขึ้นมา ก็ต้องมีการแลกเปลี่ยนกัน มีการช่วยเหลือระหว่างหมู่บ้านหรือ
ระหว่างอำเภอ จังหวัด ประเทศ ก็ต้องมีการแลกเปลี่ยน มีการไม่พอเพียงกัน ถึงบอกว่าถ้ามี
เศรษฐกิจ เพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็จะพอแล้ว จะใช้ได้ เพราะถ้ามีเศรษฐกิจพอเพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ ”
และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พันธุ์บุญ ทองสังข์ (2549) ศึกษาเรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กับกลยุทธ์การจัดการองค์การในสภาวะวิกฤติ กรณีศึกษา ชุมพร คาบาน่า รีสอร์ท ผลการวิจัยพบว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เป็นเพียงกรอบแนวคิดในการที่เป็นภูมิคุ้มกันให้องค์การสามารถอยู่รอดได้ในสภาวะวิกฤติเท่านั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังสามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์การให้สามารถแข่งขันได้และมีการเจริญเติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืน

2.3) เนื้อหาและกิจกรรมในหลักสูตรการฝึกอบรม

หลักสูตร “การพัฒนาศักยภาพสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นหลักสูตรที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะได้รับความรู้ ทักษะ และการถ่ายทอดประสบการณ์ในการทำเกษตรแบบพึ่งพาตนเองด้วยการใช้เทคโนโลยีชีวภาพที่สามารถผลิตได้เองเพื่อลดการพึ่งพาต่างประเทศ เช่น การทำสารสกัดชีวภาพจากเศษอาหารที่เหลือใช้ในครัวเรือน เพื่อใช้ในแปลงเพาะปลูกแทนการใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง การทำสารสกัดจากสมุนไพรเพื่อใช้กำจัด ป้องกัน โรคและแมลง เทคนิคการบริหารโรคและแมลง การทำกิจกรรมธรรมชาติวิถีการเพาะปลูกแบบอนุรักษ์ดิน ส่งเสริมและอนุรักษ์ทรัพยากรใช้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุดโดยคำนึงถึงสังคมและสิ่งแวดล้อม เรียนรู้วิถีชีวิตภูมิปัญญาไท ตลอดจนแนวทางการดำรงชีวิตตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อพัฒนาระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ใช้ชีวิตอย่างมีความสุขบนพื้นฐานของความพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับพระบรมมัญชุ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546) กล่าวว่า เป้าหมายหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิต คือ การให้มีความสามารถในการ “พึ่งพาตนเอง” จุดเริ่มต้นของการพัฒนาคุณภาพชีวิต คือ เริ่มจากการพัฒนา “ตนเอง”

กระบวนการฝึกอบรมมุ่งเน้นให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมมาสู่การคิดพึ่งตน การฝึกเทคนิคต่าง ๆ การสะสมทุนทางธรรมชาติ ทุนน้ำใจ และการฝึกจัดการตนเอง ชุมชน และประเทศชาติ โดยผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะได้รับความรู้ ความเข้าใจจาก การบรรยายของวิทยากรและลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเอง นอกจากนี้จะก่อให้เกิดความผูกพัน สามัคคี เสียสละ รู้จักแนวทางในการดำรงชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ทั้งยังสามารถนำกระบวนการรวมกลุ่มไปใช้ในการริเริ่ม สร้างสรรค์ และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

เนื้อหาและกิจกรรมในหลักสูตรดังกล่าว เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมแบบธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ โดยเน้นองค์ความรู้ในเรื่องการจัดการระบบการผลิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม การพึ่งพาตนเอง การลดต้นทุนการผลิต และการลดค่าใช้จ่าย เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้กับผู้เข้าอบรม ตามหลักการของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเหตุที่เป็นเช่นนี้ อาจเนื่องมาจากการได้รับอิทธิพลและแนวความคิดจาก ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ผู้ริเริ่มจัดตั้งศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง ซึ่งมี ความมุ่งมั่นที่จะทำการเกษตรแบบกิจกรรมธรรมชาติโดยนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง เป็นศูนย์ต้นแบบในการณรงค์เผยแพร่และ

ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกลไกกรรมธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า "...กลไกกรรมและเกษตรกรรมเป็นเรื่องสำคัญมาก ท่านทั้งหลายจะต้องช่วยกันค้นคว้าหาความรู้และความชำนาญให้กว้างขวางยิ่งขึ้นเสมอ และพยายามส่งเสริมเผยแพร่ความรู้ที่ได้ศึกษามาแก่พี่น้องกลไกกร และเกษตรกร ให้ได้ทราบถึงวิธีปฏิบัติอันถูกต้องตามหลักวิชาอีกด้วย จึงจะเกิดประโยชน์แก่สังคมในด้านนี้ และเป็นผลดีแก่ประเทศชาติสืบไป..." คัดคัดตอนจากพระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 19 กรกฎาคม 2505 และการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ ดังนั้นศูนย์กลไกกรรมธรรมชาติมาบเอื้องควรกำหนดเนื้อหาและกิจกรรมการอบรมให้เหมาะสมกับผู้เข้าอบรม โดยเพิ่มเติมเนื้อหาและกิจกรรมการอบรมที่ผู้เข้าอบรมสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ เช่น การจัดทำบัญชีรายรับและรายจ่ายของครอบครัว การบริหารจัดการด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด และการพัฒนาอาชีพที่นอกเหนือจากอาชีพเกษตรกรรม เป็นต้น เพื่อให้ผู้เข้าอบรมสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม และนำเนื้อหาและกิจกรรมในหลักสูตรการฝึกอบรมอบรมไปเผยแพร่ประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป จากรูปแบบการวิจัยในครั้งนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ.” ของ ปนัดดา พงษ์นภาพิล (2543) และงานวิจัยของ เขมวันต์ เชื้อทอง (2550) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคพร้อมแนวทางสู่การปรับปรุงกระบวนการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะบุคลากรของสถานประกอบการในอุตสาหกรรมการผลิตนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร จ.ชลบุรี ส่วนกระบวนการฝึกอบรมที่ควรได้รับการปรับปรุงโดยภาพรวม ควรได้รับการปรับปรุงเล็กน้อย ส่วนแนวทางสู่การปรับปรุงกระบวนการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะบุคลากรของสถานประกอบการในอุตสาหกรรมการผลิตในธรรมชาติของตัวแทนผู้รับผิดชอบงานฝึกอบรมและตัวแทนหัวหน้าฝ่ายผลิตที่ผ่านการฝึกอบรม พบว่า สอดคล้องกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการวิจัยในครั้งนี้จึงทำให้พัฒนาสร้างหลักสูตรที่มีความเหมาะสมขึ้นได้ โดยนำเอาแนวทางการปรับปรุงและการแก้ไขต่าง ๆ ที่ได้จากผู้เข้ารับการฝึกอบรม และวิทยากรที่รับผิดชอบการฝึกอบรมมาปรับปรุงให้เกิดเป็นหลักสูตรสามารถนำไปใช้ได้กับศูนย์ฝึกอบรมต่าง ๆ ที่สนใจได้ ดังตารางที่ 4-57 (ดูที่ภาคผนวก ก) และใช้รูปแบบกระบวนการฝึกอบรมตามผลการวิจัยในบทที่ 4 สอดคล้องกับงานวิจัยของ ผกาดี สุขศิริสวัสดิกุล (2542) ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเกษตรกรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับเยาวชนเกษตรกรนอกโรงเรียนใน จ.ชลบุรี

ข้อเสนอแนะและการนำไปใช้

จากผลการวิจัยกระบวนการฝึกอบรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตศึกษากรณีเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติ ซึ่งได้นำเสนอในเบื้องต้นแล้วนั้น ผู้วิจัยได้สรุปข้อเสนอแนะสำหรับศูนย์ฝึกอบรม พร้อมข้อเสนอแนะทั่วไปและข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะสำหรับศูนย์ฝึกอบรมเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติ

1. ศูนย์ฝึกอบรม ควรกำหนดเนื้อหาและกิจกรรมต่าง ๆ ในหลักสูตรให้สอดคล้องกับระยะเวลาการอบรมโดยเพิ่มรายละเอียดเนื้อหาและระยะเวลาการฝึกปฏิบัติในกิจกรรมต่าง ๆ ให้มากขึ้น เพื่อให้ผู้เข้าอบรมเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ และศูนย์ฝึกอบรมควรจัดกลุ่มให้สามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ทั่วถึงทุกคน เช่น การทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ การทำน้ำส้มควันไม้ การทำน้ำมันไบโอดีเซล และการทำน้ำยาอเนกประสงค์ เป็นต้น เพื่อเน้นให้การฝึกปฏิบัติเกิดประสิทธิภาพมากขึ้น
2. ศูนย์ฝึกอบรมควรมีการพัฒนาพื้นที่ภายในศูนย์ที่ใช้เรียนรู้ให้สามารถเห็นเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนเป็นที่ประจักษ์ เช่น ปลูกป่า 5 ระดับ ปลูกพืชสมุนไพร การห่มดินใช้ปุ๋ยชีวภาพบำรุงดิน เป็นต้น ส่วนในด้านสถานที่จัดฝึกอบรมมีความเหมาะสมดีแล้วและควรให้ปรับปรุงเพิ่มเติมได้ตามอัธยาศัยและความจำเป็น ศูนย์ฝึกอบรมมุ่งเน้น ไม่ให้ผู้เข้าอบรมมีความสะดวกสบายมากเกินไป สอนให้ฝึกตั้งตนอยู่บนความลำบาก เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่จะพึ่งพาตนเองจากสิ่งเรียบง่าย
3. ศูนย์ฝึกอบรมควรมีการวางแผนติดตามและประเมินผลผู้ที่ผ่านการอบรมแล้วอย่างต่อเนื่องเพื่อที่จะได้นำข้อมูลและปัญหาที่ได้จากการติดตามและประเมินผล มาปรับปรุงหลักสูตรและเนื้อหาการฝึกอบรมให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ และยังช่วยให้คำปรึกษาหรือแก้ไขปัญหาลุप्तรรคที่เกิดขึ้นจากการนำมาปฏิบัติจริงในพื้นที่
4. เครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติควรมีการสร้างหลักสูตรที่เป็นมาตรฐานของเครือข่ายขึ้น เพื่อเผยแพร่ให้แก่ศูนย์ฝึกอบรมของเครือข่ายได้นำไปใช้ฝึกอบรมให้เป็นมาตรฐานเดียวกันหรือใกล้เคียงกันที่สุด ด้วยการกำหนดหัวข้อในการให้ความรู้และเนื้อหารายละเอียดที่ใช้ในการฝึกอบรมซึ่งมีความจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจแก่ผู้จัดหลักสูตรและผู้จัดกระบวนการฝึกอบรมให้ตรงกัน

ข้อเสนอแนะทั่วไปจากการศึกษากระบวนการฝึกอบรม

1. การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาถ่ายทอดจำเป็นต้องใช้วิทยากรที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างลึกซึ้งทั้งในหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และ

ประสบการณ์ตรงจากการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้จนเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งเท่านั้น วิทยาการที่ไม่ได้มีความเข้าใจที่แม่นยำ และถูกต้องจริง จะทำให้เกิดความไขว้เขว สับสนมากกว่าจะเกิดผลดี รูปแบบกระบวนการดังกล่าวจึงเป็นเพียงแนวทาง และตัวอย่างของกระบวนการที่วิทยาการและผู้จัดโครงการมีความเข้าใจและจากประสบการณ์จริงจัดทำขึ้น สามารถนำไปปรับใช้ได้ตามที่เห็นควร

2. หัวใจสำคัญของกระบวนการฝึกอบรม หลักสูตร “การพัฒนากสิกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง” นี้คือการน้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน และเป็นความรู้พื้นฐานในการพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และการเรียนรู้จากตัวอย่างความสำเร็จตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รูปแบบและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ใช้ในกระบวนการทั้งหมดเป็นเพียงเครื่องมือที่นำไปสู่การคิดพึ่งตนเอง และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองทั้งสิ้น จึงไม่ควรยึดถือเป็นรูปแบบตายตัว แต่ควรยืดหยุ่น พลิกแพลง เลือกลงให้เหมาะกับสถานการณ์การอบรม และกลุ่มผู้เข้าร่วม

3. การคัดลอกกระบวนการไปใช้โดยไม่เข้าใจแก่นแท้ที่เป็นหัวใจของหลักสูตร จะทำให้เกิดกระบวนการอบรมที่ขาดชีวิต ไม่เข้าถึงการแก้แค้นแห่งปัญญา ไม่ได้รับประสบการณ์ตรงที่สามารถเห็นประจักษ์ และอาจไม่สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ของการอบรมได้

4. วิทยาการควรมีการพัฒนาปรับปรุงเนื้อหาของหลักสูตรให้ก้าวหน้าสถานการณ์ปัญหา และคิดค้นกิจกรรมใหม่ ๆ เพื่อใช้สำหรับกลุ่มที่มีความหลากหลายทางคุณลักษณะ โดยตั้งอยู่บนแนวคิดพื้นฐาน “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อให้มีความสอดคล้องกับภูมิหลัง ความต้องการ และความสนใจของกลุ่มในบริบทต่าง ๆ เช่น ในสถาบันการศึกษา ในองค์กรภาคธุรกิจ องค์กรภาครัฐ ชุมชนหมู่บ้าน ฯลฯ

5. วิทยาการสามารถถ่ายทอดทั้งเนื้อหา เครื่องมือ และวิธีการในการเรียนรู้ให้กับผู้เข้ารับการอบรมชัดเจน ประจักษ์แจ้งด้วยตัวอย่างของความสำเร็จ โดยใช้กระบวนการที่พาเข้าสู่การฝึกปฏิบัติจริงซึ่งถือเป็นจุดเด่นของกระบวนการอบรมของเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ จึงควรมีการพัฒนาวิทยากรอยู่เสมอและสร้างวิทยากรรุ่นใหม่ในเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติให้สามารถถ่ายทอดเนื้อหาได้ตรงกันตามแนวคิดทฤษฎีและหลักปฏิบัติ ผ่านการฝึกอบรมวิทยากรเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ

6. วัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมในหลักสูตรนี้มุ่งเน้นเรื่องของการพัฒนากสิกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากการทำเกษตรเป็นวิถีชีวิตและความเชื่ออันเป็นพื้นฐานวัฒนธรรม และสังคม ที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่แตกต่างกัน จึงสมควรที่จะให้ความสำคัญกับการศึกษาเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในทุกหลักสูตร รวมทั้ง

มีการผสมผสานแนวคิดและกระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติเข้ากับการสร้าง ขบวนการพัฒนาคนอย่างต่อเนื่อง

7. รูปแบบของกระบวนการฝึกอบรมอาจทำได้หลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับความถนัด และความเหมาะสมในแต่ละกลุ่ม และย่อมเป็นไปได้ว่าการอบรมแนวใดแนวหนึ่งจะตรงตาม ความคาดหวัง หรือถูกใจทุก ๆ คน เช่นการวิจัยครั้งนี้ แม้ผู้เข้าร่วมอบรมส่วนใหญ่จะพอใจ และคิดว่า ได้ประโยชน์มากในเวลาก่อนข้างสั้น ก็มีผู้เข้าอบรมบางส่วนไม่คิดว่าตรงกับความต้องการของ ตนเอง เพราะกิจกรรมบางอย่างก็ไม่ได้นำไปใช้กับการดำเนินชีวิตของตนจึงควรมีการปรับเปลี่ยน และยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม

8. เวลาที่ควรใช้ในการอบรมเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีการอภิปรายกันมาก ว่าเวลาที่ใช้ใน การฝึกอบรมน้อยเกินไปจึงควรศึกษาว่ามีความจำเป็นต้องต่อเนื่องกันนานเท่าใด จึงจะบรรลุผล ตามที่มุ่งหวัง (เช่น 3 วัน, 7 วัน หรือ 10 วัน) ซึ่งมีผู้มีความเห็นต่าง ๆ กันไป และอาจจะไม่สามารถ ระบุได้ชัดเจนว่าตัวเลขใดคือคำตอบ เพราะขึ้นอยู่กับวิธีการที่แต่ละคนใช้ และพื้นฐานของผู้เข้ารับ การอบรมด้วย

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการฝึกอบรมในเครือข่ายอื่นที่ใช้แนวคิด เศรษฐกิจพอเพียงและหลักกิจกรรมธรรมชาติในการพัฒนาคนในรูปแบบอื่นหรือแนวทางเกษตร ทางเลือกแบบอื่น ๆ

2. ควรมีการศึกษาถึงประสิทธิผลของกระบวนการฝึกอบรมในหลักสูตร “การพัฒนา กลิจกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง” ต่อเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมทั้งในระยะสั้น ระยะยาวและ ศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเป็น รูปธรรมชัดเจน

3. ควรมีการศึกษากระบวนการในการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและพฤติกรรมที่เกิดขึ้นใน หลายลักษณะของผู้เข้าอบรมจากกระบวนการฝึกอบรม อันเป็นผลสืบเนื่องจากสิ่งที่ได้สะสมไว้ และค่อย ๆ พัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป หรืออาจเกิดขึ้น อย่างฉับพลันเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต

ข้อเสนอแนะในการนำไปประยุกต์ใช้ต่อไป

1. การเร่งบูรณาการแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้าในระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาคนใน ระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานด้านให้การศึกษา องค์กรในระดับชุมชน ระดับจังหวัด หรือใน ระดับประเทศ โดยไม่คำนึงถึงความพร้อมของผู้ปฏิบัติ ขาดผู้ถ่ายทอดที่มีความรู้ความเข้าใจและ ประสบการณ์มากพอ ขาดรากฐานบุคคลและชุมชนที่ปฏิบัติจริงอย่างเข้มแข็งในสถานฝึกอบรมแห่ง

นั้น ๆ รวมทั้งขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งของผู้จัดและเจ้าหน้าที่ อาจทำให้เกิดขึ้นของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเพียงแค่รูปแบบหรือหลักการที่ขาดชีวิต เนื่องจากหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศอยู่ที่คน ดังนั้น การพัฒนาคนด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงควรสร้างและบ่มเพาะบุคคลที่ปฏิบัติหรือตัวอย่างของความสำเร็จที่เกื้อหนุนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

2. ควรมีการศึกษากระบวนการฝึกอบรมเพื่อการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืนซึ่งเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับการดำรงชีวิตและมุ่งเปลี่ยนแปลงชีวิตให้ดีขึ้น สร้างความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาขยายการเรียนรู้ สร้างรากฐานที่มั่นคงแก่บุคคล ชุมชน และประเทศชาติต่อไป